

Ebbe Gert Rasmussen

Vi vente eder hver time

Limhavnsbrevene som kilder til malmøsammensværgelsen
1658–59

Borgerschabet er meste parten wilig noch, enddog
mand tør sig iche vden for nogle faae a[a]benbare...
(Bartolomæus Mikkelsen til København 1658 10/10).

I april 1659 opskræmtes Malmø af en række arrestationer. De bredte sig snart ud over hele Skåne. Begivenhederne indtraf knap 14 måneder efter, at Danmark ved roskildefreden (februar 1658) havde afstået alt land øst for Øresund til Sverige. Skønt myndighederne i begyndelsen stod tøvende overfor problemet, gik situationens alvor snart op for dem. Inden længe var en større undersøgelse i gang. Der tegnede sig de tydelige omrids af et vidtforgrenet anslag mod den svenske krone. Dets formål var at genindføre danske tilstande.

En Kommissorialrätt styrede herefter fra Malmøhus de fortsatte undersøgelser. I dens formelle funktionsperiode fra 25. april til 11. juni lykkedes det at få et mere detaljeret billede af sammensværgelsen. Før arbejdet var tilendebragt, blev en *ny* kommissionsdomstol imidlertid indsat i den gamles sted. Men heller ikke denne, der begyndte sit arbejde 13. september, førte undersøgelsen til bunds. Anledningen var angiveligt fundet af en æske i en skrænt ved Limhavn sydvest for Malmø. Den indeholdt især en række breve fra det belejrede København til Bartolomæus Mikkelsen, der boede i gården ved det herværende kalkbrud, og dennes koncepter til svar. Fremdragelsen betragtedes som fældende bevis.

Årsagen til rettens magre udbytte skyldtes dog nok så meget, at den tog udgangspunkt i forgængerens protokol. Herved frembragtes ingen væsentlige, nye afsløringer. Endelig var der hensynet til sagen mod den faldne Corfitz Ulfeldt. At den kongelige advokat, Magnus Larsson, 19. september erklærede, at videre undersøgelser ikke var nødvendige, blev afgørende. Fra da af blev komplotnets deltagere kun konfronteret med deres tidligere bekendelser. På disse præmisser og under indblanding fra

kongemagtens side nåede processen sin afslutning kort før jul. I sin dom, der offentliggjordes 19. december, fandt retten de anklagede skyldige i højforædderi (*crimen lasæ majestatis*). Tre dage senere henrettedes de formodede tre ledere, Mikkelsen, Johan Jørgensen og Jokum Brun. Resten af de skyldige slap med tab af ejendom og pekuniære bøder.¹

Den hidtidige forskning

Som nævnt blev fundet af æsken i Limhavn tillagt betydning som fældende bevis.² Denne side af sagen skal ikke beskæftige os her. Fundet er imidlertid væsentligt af en helt anden grund. For i kraft af sin blotte eksistens er det et samtidigt, primært vidnesbyrd om den stedfundne, løbende kommunikation mellem kredsen af sammensvorne i Skåne og den danske regering i København fra sensommeren 1658 til det følgende forår, da komplottet blev røbet. Diametralt modsat gik det på Bornholm. Her kronedes det samtidige modstandsarbejde med held. Men fra klippeøen er – med en enkelt undtagelse³ – intet materiale bevaret, der kan fortælle om forbindelserne til hovedstaden. For så vidt som vi kan udnytte limhavnsbrevenes oplysninger, giver de mulighed for at trænge ind i hjertet af sammensværgelsen. Det sker i en fase af dens levetid, hvor deltagerne ikke lod deres tanker og handlinger være bestemt af en retssags juridiske spilleregler.

Interessen for dette materiale er relativt ny i historieforskningen. Den første, der ses at have brugt dele heraf, er Abraham Cronholm. I hans skildring fra 1851 fremhæves, at Mikkelsen trak de andre deltagere ind i arbejdet, men at dette ikke omfattede de mere ansete malmøborgere. Det er vanskeligt at gennemskue forfatterens kildebelæg. Men under redegørelsen for sammensværgelsen ude i landsbygden henviser han dog til en skrivelse fra København om ”att icke resa menigheten” før de danske troppers ankomst.⁴ Dette brev ligger blandt limhavnspapirerne.

Året efter gav C. Molbech en kort præsentation af æskens indhold inden for rammerne af sin redegørelse for Ulfeldts historie. Her var det den tidligere borgmester i Fredriksodde, Hans Jørgensen, der var initiativtager. Men siden han betroede sig til Mikkelsen, spillede denne hovedrollen. Limhavnsbrevenes opdukken skyldtes, at ”den ulykkelige” Mikkelsen var blevet forhindret i enten at sende materialet til København eller at skjule det forsvarligt. Dog indskrænkede Molbechs brug sig til kongebrevene og nogle af skrivelserne fra kammerjunker Corfitz Trolle.⁵

På lignende selektiv måde blev enkelte skrivelser anvendt af S. Birket Smith i hans skildring af Leonora Christina fra 1879. Som grundlag for

sin antagelse at Ulfeldt intet havde at gøre med malmøssammensværgelsen, og at anklagerne mod ham ikke blev bevist, argumenterer Birket Smith med en række udsagn af Mikkelsen. Denne var nok ”Hovedmanden” for sammensværgelsen ”eller i det mindste den, der trådte mest aktivt frem”. Men ”den ledende Ånd” var adelsmanden Ove Tagesen Thott til Bjærsholm og Skabersø. Af limhavnsbrevene fremhæves to af Mikkelsens koncepter til breve til Ulfeldt fra november–december 1658. De er for Birket Smith et udtryk for, at Mikkelsen ”ikke har været uden Indflydelse” på fundet af æsken. Han antager, at denne selv har foranlediget, at den kom for dagens lys af had til den mand, der havde bragt hans fædreland i ulykke. Det var et klart ønske for ham at se Ulfeldt ”kompromitteret i så høj grad som muligt”.⁶

Vort kendskab til limhavnsbrevene skyldes først og fremmest Knud Fabricius. Til sin omfattende fremstilling af Skånes historie efter afståelsen, der udkom 1906, gjorde han flittigt brug af mange af disse. Forfatteren mente, at æsken indeholdt cirka 60 breve. Iøvrigt fremhævede han deres betydning som ”Kilder for os til at trænge til Bunds” i sammensværgelsens historie. Fabricius påpegede, hvorledes selviske motiver ofte sammenvævedes med de patriotiske hos komplottets deltagere. Hans studier viser et bredere og dybere kendskab til limhavnsæskens papirer end hidtil. I vekslende grad har han udnyttet 20 eller 21 af disse.⁷ Fabricius’ arbejde er en bedrift. Eftertidens historieforskning har i vid udstrækning bygget på hans indsats.

Det gælder tydeligst arbejder om sammensværgelsen af Alf Åberg siden 1958 og Hans Ersgård 1977. Hvor førstnævnte fremhæver komplottets manglende evne til at holde planerne hemmelige – i modsætning til Bornholm⁸ – betoner den sidste i fortsættelse af Cronholm, at selvom dette havde forbindelse med alle samfundsgrupper, stammede lederne alle fra dets mellemlag. Han understreger med Fabricius, hvordan patriotiske hensyn ofte gik hånd i hånd med selviske interesser.⁹ Men det ses også vedrørende emner af mere perifer art. Her skal nævnes Kenneth Nyström 1968, der beskæftiger sig med Ulfeldt og hans forbindelser til komplottet. Her fremsættes det synspunkt, at malmøprocessen havde sin rod i domstolens tese, at Ulfeldt var hovedperson bag de mange kup mod svenskerne i de afståede og besatte lande. Ligesom han antager, at fundet af limhavnsæsken var resultatet af en intensiv undersøgelse af Mikkelsens gård.¹⁰ Heri følges han af Steffen Heiberg i dennes Ulfeldtbiografi, der udkom 1993; dér fremhæves det, at Ulfeldt gennem Mikkelsen havde kontakt med de sammensvorne og Danmark.¹¹

En interessant nyskabelse er Anders Linde-Laursens arbejder efter

1993, der søger at klarlægge datidens opfattelse af det nationale begreb. I disse studier indgår de sideløbende konspirationer i Skåne og på Bornholm. Forfatteren pointerer, hvorledes nationalfølelsen i 17. århundrede havde karakter af en ”statspatriotisme”, hvor individets nationale loyalitet begrundedes i kongens person snarere end i det sproglige fællesskab.¹²

*

I dag er sammensværgelsen belyst i hovedtræk. Vi kender de mest fremtrædende aktører, deres handlinger og tanker i bestemte sammenhænge. Det er også kendt, hvorfor det gik dem, som det gik. På den anden side har forskerinteressen klart centreret omkring bestræbelserne på at genindføre det danske herredømme. Men en afgrænset undersøgelse af limhavnsbrevene har endnu ikke været gennemført. Opgaven er at klarlægge en række problemer, der knytter sig til dette materiale. Herunder først og fremmest en afdækning af dets bestanddele. Dernæst spørgsmålet om hvilken viden der kan udtrages heraf, det være sig både de hidtil anvendte skrivelser og dem, der indtil nu har været enten stedmoderligt benyttet eller helt har været upåagtede af forskningen. Det vil ligeledes være relevant at undersøge, i hvor høj grad de svenske foranstaltninger i de nyerhvervede landsdele influerede på brevenes tilblivelse og konspirationens virke. Kan vi desuden kaste nyt lys over deltagernes gøremål og forestillinger? En særlig opgave må være at bestemme den position, Corfitz Ulfeldt indtog i relation til sammensværgelsen. Og vil det endelig være muligt at efterspore en praktisk forbindelse til komplottet på Bornholm? Sidstnævnte var jo – som påpeget af denne forfatter¹³ – foranlediget af den danske regering og udviste på visse punkter træk, der minder om det skånske modstandsarbejde.¹⁴

Limhavnsbrevene og deres tilstand

Brevene findes i et enkelt læg (”pärm”) i de pakker, der omfatter forhørs materialet fra den anden kommissionsdomstol.¹⁵ Af de her bevarede, antagelig 38 skrivelser er adskillige, nemlig 13, mere eller mindre beskadigede, antagelig som følge af den ublide medfart i grusgraven. Enkelte (2 eller muligvis 3) er så mutilerede, at kun fragmenter af enkelte linjer er i behold.

Skrivelserne opbevares ikke i kronologisk rækkefølge. Det skyldes sikkert, at dele blev udtaget til brug i forhørene, men ikke altid lagdes tilbage på deres gamle plads. Heldigvis har enkelte breve, formentlig 10, kunnet efterspores andetsteds i procesakterne. Af disse er 6 mere eller mindre beskadigede.¹⁶ Formodentlig ejer eftertiden således i alt

47 eller 48 skrivelser, som vi kan betegne som limhavnsbreve. Vi er altså henvist til et materiale i en brøstfældig og fragmentarisk skikkelse, skønt det ikke kan udelukkes, at fremtidige undersøgelser yderligere kan lokalisere enkelte skrivelser. En høj grad af anonymitet hviler over brevene i henseende til tid og ophav. Det konfidentielle præg har sikkert sine rødder i hele forehavendets fordægtige karakter. Det står fast, at alene 8 skrivelser bærer en formel underskrift, enten i form af en fuld navnetegning (6) eller blot udsteders initialer (2). På tilsvarende vis indeholder kun 26 af brevene en decideret datering. Netop disse forhold medfører store vanskeligheder for den historiske udnyttelse. Vi er ofte henvist til alene de enkelte skrivelseres håndskrift og ordlyd, når vi stiller spørgsmål om ophav og datering. Den nedenfor udarbejdede oversigt (Bilag) er alene forfatterens hypotese om en mulig kronologisk rækkefølge og ophavsbestemmelse.

Forfatterne

Limhavnsbrevene fordeler sig på et fåtal af forfattere. Langt de fleste (25 koncepter) stammer fra den midaldrende Bartolomæus Mikkelsen. De er skrevet i gården ved Limhavn, som den tidligere christianshavnsborger var kommet i besiddelse af ved sit ægteskab. De dækker perioden fra september eller oktober 1658 til den følgende marts. Alene af den grund har historieskrivningen traditionelt betragtet ham som leder af modstandsarbejdet. Hele Mikkelsens sociale position talte herfor: de familiære forbindelser med Bartholinerne, borgmester Christoffer Hansen og biskop Hans Svane i København, de mange økonomiske kontakter som leverandør af kalk og andre bygningsmaterialer til kronen og forretninger med skånske adelige blandt andre Corfitz Ulfeldt. Men eftersom den svenske regerings principielle holdning var, at kalkbruddet nu måtte stilles under kronens kontrol, har hans usikre økonomiske fremtidsudsigter vejet tungt ved siden af de patriotiske følelser.¹⁷

På samme måde havde flere af de andre implicerede interesser af familiemæssig, økonomisk eller anden art, der bandt dem til det tabte land. Det gælder således den 30-årige kammerjunker Corfitz Trolle til Skarholt, der senest fra decembers begyndelse var blevet udset til at lede troppeundsætningen af Malmø. Hans breve (13 i tallet) er spredt over tiden fra midten af december til slutningen af februar og er i stigende grad præget af hans personlige bekymringer for sine kære i landsdelen, ikke mindst den trolovede, den 13 år yngre Birgitte Rantzau.¹⁸ Hans breve er som de følgende forfatteres alle skrevet i hovedstaden. Det gælder den jævnaldrende major Mikkel Skov, der stammede fra Rønneby

i Blekinge. Siden august var han involveret i arbejdet i Skåne, hvor han i november foretog hemmelige undersøgelser af forsvarsstillingerne i Malmø og deltog i forhandlinger med de sammensvorne i Bunkeflod.¹⁹ De få breve fra hans hånd (3) blev til dels i juletiden, dels efter stormen på København (10.–11. februar 1659). Den noget ældre major Ludvig Stats har ligeledes efterladt sig få skrivelser (4), som blev skrevet omkring jul. Han havde tidligere været skytte hos den danske rigshofmester, Joachim Gersdorff, på Lillø. I efteråret var han optaget af at hverve mandskab på begge sider af Linderødsåsen, hvor han kunne udnytte sit lokalkendskab og personlige kontakter med fogeder og smede. Senere var han – lige som Skov – engageret i arbejdet med at opstille den styrke, der skulle angribe Malmø.²⁰ Endvidere er der fra det tidlige efterår 1658 bevaret brudstykker af breve (1 eller 2) fra Joachim Gersdorff. Regeringslederens forbindelser til både Skåne og Bornholm var tætte. Broderparten af hans godser lå på begge sider af Linderødsåsen for eksempel Tunbyholm og Lillø, ligesom han havde været forlenet med Hammershus. Kontakterne til magistrater og fogder begge steder kunne med fordel anvendes til den subversive krigsførelse.²¹ Som regeringens forbindelsesled til de to konspirationer var han den, der var ansvarlig for det dristige foretagende. Endelig rummer den lille samling et enkelt brev fra Hans Jørgensen, der fjerde juledag fra hovedstaden søgte at trøste sin ven Mikkelsen oven på det andet mislykkede angrebsforsøg.

Malmøsammensværgelsens kommunikation: Tiden indtil 5. december 1658

Hvornår og under hvilke omstændigheder konspirationen begyndte, røber limhavnsbrevene ikke. I den henseende er det historiske udgangspunkt lige så usikkert som i det noget senere bornholmske begivenhedskompleks.²² Sandsynligheden taler dog for, at det var kort efter 7. august 1658, da Karl X Gustaf indledte sin nye krig mod Danmark. Det uvarslede angreb måtte vække stærke følelser i befolkningen i de afståede landskaber. Muligt er imidlertid også, at det først var de svenske foranstaltninger her i løbet af september, som fik bægeret til at flyde over i den privilegerede stand såvel som blandt præster og borgere. Thi ved disse foranstaltninger berørtes alle kredse i samfundet.²³

Det var formentlig i slutningen af september eller i oktobers begyndelse, at Bartolomæus Mikkelsen i et brev til København pegede på de perspektiver, som den skånske side af Sundet frembød for den danske krigsførelse.²⁴ Således gav han udtryk for sin forundring over, at skibe fra Amager ikke var landet for at indhente ”teekelig” kundskab. Han ville

også gerne have kendskab til kongens og københavnernes beslutning om at yde fjenden modstand. Herovre kunne man sikkert gøre noget for at tjene kongen. Således pegede han på, at gøngerne var forsamlede; han bekræfter hermed de meldinger om en begyndende modstand mod det svenske styre i Kristianstad og Sølvesborg len, som assistensråden Gustaf Hansson Taubenfeldt siden 13. september havde ladet tilgå sin konge.²⁵ Det ville være let for danskerne at sikre sig de forsyninger af øl og brød, der for tiden udskibedes fra Malmø til den svenske flåde, ”det wj aff hiertet yndscher”. De bevarede dele af skrivelsen afslører ikke, om Mikkelsen ved denne lejlighed nævnte planer om et oprør i Malmø, endsige tilstedeværelsen af en sammensværgelse her. Men den fortsatte korrespondance tillader imidlertid den slutning, at det faktisk var tilfældet.

De af Mikkelsen præsenterede muligheder måtte lyde som liflig musik i regeringens ører. Imidlertid manede rigshofmester Joachim Gersdorff til besindighed.²⁶ Således måtte man til punkt og prikke opfylde, hvad der stilledes ”den bekjendte person” i udsigt. Hvis han er til at vinde, bliver det en let sag. Den unavngivne person var Malmøs kommandant, Johan von Essen, der indtil begyndelsen af november indgik som en vigtig brik i de danske kupplaner. Dog måtte man gå betænksomt og klogt til værks, indtil den forventede [nederlandske] undsætning ankom. For før man ”med fundament” kunne udrette noget, ville det være bedst ikke at lade sig mærke med noget. Så snart ”Gud vil giffue naade, att mand seer och ved, att vii blifuer mestere udi søen”, vil det være den rette tid. Da kan en undsætning [af Malmø] ikke slå fejl. Anslaget skal sættes ind mod slottet. Mikkelsen burde derfor jævnlige orientere om situationen i staden.

At det ikke var regeringens politik at lægge for stor afstand til modstandsarbejdet fremgår af, at der med brevet fulgte en instruks til Ludvig Stats.²⁷ Den pålagde majoren at gå løs på de fremmede i Lund (pkt. 1). Derefter skal man ”i same *furie*” rydde op i Trelleborg, idet man undervejs skal sikre sig heste og geværer på herregårdene (2). Det er vigtigt at samle så meget folk sammen som muligt, så at Ysted kan angribes, hvorved man kan få undsætning ind over byen (3). Almuen må intetsteds forulempes (4). Deltagerne skal blive rigeligt belønnet (5). Jo før dette kan gøres desto bedre for flåden og undsætningen (6). De officerer og den ammunition, Stats kan få stillet til rådighed, kan udskibes ved Ysted (7). Endelig skal København orienteres om, hvorvidt man ønsker en general af tysk nationalitet eller en ”aff voris stand” (8). Under et par af dokumentets punkter (3 og 6) omtales en unavngiven person, sikkert en

anonym budbringer til sammensværgelsen; det minder påfaldende om den fremgangsmåde, som senere blev fulgt på Bornholm.²⁸ Mikkelsen vendte noget skuffet og ærgerlig tilbage til sin plan 10. oktober.²⁹ Om natten mellem søndag og mandag [3. og 4. oktober] havde det været tidspunktet at angribe Malmø. Man kunne med 500 mand have omgået slottet langs stranden, da de tre porte i brandmuren ud til denne var svagt funderede og vagterne her alene ”tuinde stympet”; det ville derfor ikke have været nogen sag at støde portene op og trænge ind ad denne vej. Samtidig kom han med en række militære informationer: Således var 110 englændere til fods ankommet i søndags, og oberst Hans Mörner stod for at afgå med fire kompagnier ryttere; adelsrytteriet var ankommet til Ysted, medens rytterne herfra var blevet forlagt til Skanør og Trelleborg. Endelig var den svenske konge rejst fra Landskrone til Helsingborg, og nordmændene havde fremgang. Men i disse uger blev fjenden mere nærgående. Samme dag havde svenskerne forstærket vagten, således at de nu med 40 mand red patrulje langs den sydlige kyst mellem Pile og Hammer. Sidste onsdag [6/10] var det nær gået galt, da båden returnerede [fra Amager] og styrede lige mod land, ”Ieg wille iche vdstaae saadan fare igien”; men det var lykkedes at overtale rytterne til at gå indenfor og lade sig beværte. Mikkelsen var ikke i tvivl om, at han i modsat fald havde måttet bøde med liv og formue. Faren havde ikke været mindre af, at søfolkene medbragte fire personer fra Malmø. København burde derfor ikke udstede pas til den slags personer. Den omtalte person, von Essen, var rejst til kongen i Landskrone og Helsingborg; Mikkelsen mente dog fortsat at have ham på den danske side.

Stemningen var trykket blandt de dansksindede skåninge under de skærpede betingelser. ”Borgerschabet er meste parten wilig noch, enddog mand tør sig iche vden for nogle faae a[a]benbare”, ligesom ”woris folch heroffuer thør sig intet røre”, før man havde fået undsætning. Ellers ville man havne i ”største ruin”. Men han vidste mere at informere om: For fem dage siden var der ankommet en skude fra Sverige med ammunition, der siges at blive ført over land til Malmø, hvad han tidligere ville have givet meddelelse om; men der var ingen båd at få. Atter fremførte han den dårlige forsvarstilstand, som byen og slottet befandt sig i.

Under indtryk af den nederlandske undsætning af København 29. oktober voksede optimismen, som det illustreres af Mikkelsens næste brev, der blev til umiddelbart efter.³⁰ Der var ”stoer glede” på den danske side, da et medtaget svensk skib søgte havn i Malmø efter slaget i Sundet. Man lever nu i håbet om, at hjælpen ikke er langt borte. Således lufter forfatteren sin glæde over, at bondeopbuddet i Blekinge, omtrent 1000

mand, holder deres grænser åbne. Han har talt med Stats, hvis skriftlige betænkning er vedlagt; majoren havde, inden han fik ordre til at afvente undsætningen, været indstillet på at rense landet mellem Kristianstad og Malmø. Han er fortsat parat. Der var andet at glædes ved. I Malmø talte fjenden ikke mere end 250 mand til hest og fods. Dertil mente Stats, at "Vlwen" – Corfitz Ulfeldt – var på dansk side, hvis det, man tidligere var blevet enige om, blev opfyldt; muligvis ville han for egne midler hverve folk, men det lå ham på sinde at kende kongens vilje. Det lader sig også gøre at sikre sig den tidligere omtalte person – von Essen – når man er sikker på undsætning.

Brevskriveren dvæler ved de svenske mandskabsproblemer. Fra Sverige kan de ikke forvente nævneværdigt folk. I stæderne står det skralt til: I Göteborg står 150 mand, i Varberg 50, i Halmsted 60, i Laholm 70, i Kristianopol 80, i Kristianstad 50, det samme i Landskrone og i Helsingborg 60. Sidstnævnte sted er muren ved stranden rettet noget op og nogle steder forsynet med palisader, og på selve skibsbroen og på muren lige ved er placeret henholdsvis 3 og 2 kanoner, formentlig alle sekspundige. I Landskrone er der stort set intet gjort siden sidste krig. Ville den hollandske flåde blot stå til søs og hindre, at hæren på Sjælland blev skibet over. Efter "Vlwens" beretning er han ikke mere end 3000 mand stærk i belejringen, og af disse er en stor del svage. Hvis dette land kunne bringes på den danske side, ville store forråd herfra kunne hjælpe de andre provinser. Den fjendtlige flåde er slet forsynet. Fra Stockholm meldte en skrivelse, at Throndhjem len nu var "goed dansk", og at folkene derfra var trængt ind i Jemtland. Og lige nu har Mikkelsen fået at vide, at 100 mand af oberst H. Chrf. Frölichs regiment af præste- og fogedryttere er sendt til Ysted og 30 til Trelleborg.

Muligvis malede Mikkelsen et vel lyst billede af situationen, som den tegnede sig set fra Limhavn. Men den omfattende efterretningsvirksomhed er ikke til at tage fejl af. Heller ikke svenskernes mandskabsproblemer under forberedelserne til stormangrebet på den danske hovedstad. Det var de samme vanskeligheder, Johan Printzensköld kæmpede med på Bornholm, da sygdom og død efterhånden reducerede hans beskedne garnison på Hammershus, uden at hans anmodninger om erstatning kunne opfyldes.³¹ Mikkelsens brev er dog især interessant i omtalen af de kontakter, Ulfeldt plejede med sammensværgelsen. Der er ingen grund til at betvivle Mikkelsens ord – udtalt under omstændigheder, hvor han ikke forestillede sig at skulle stilles til ansvar for dem under en retssag. Den forhenværende danske rigshofmester og ligeledes forhenværende svenske kongelige rådgiver har været i kontakt med den patriotiske kreds

og stillet aktiv hjælp i udsigt. Oven i købet har han udtalt sig ret præcist om belejringshæren foran København. Det grevelige ægtepars senere, hårdnakkede benægtelser under processen imod Ulfeldt³² holder i lyset af Mikkelsens udtalelser overhovedet ikke.

Situationen var den samme, da Mikkelsen atter meldte sig.³³ Han gentog sin ængstelse for, at fjenden skulle overføre mandskab fra Sjælland. Fra Landskrone forlyder, at ryttere igen er ankommet fra Sverige. Ligeledes vendte han tilbage til den tilstand, den derværende garnison befandt sig i, hvad "Personen" – budbringeren – ved at berette om. Man anstrender sig med henblik på en erobring, modparten er grebet af frygt og rædsel. Men han forestillede sig, at svenskerne skulle bruge folk mod nordmændene, der mentes at gå ind i Sverige over Bohus len. Mandskabet i Landskrone beskrives som ringe, slotsgarnisonen lader byen ligge fri. Det ligger sammensværgelsen på sinde, om der kommer undsætning ind over Ysted eller hvor. Thi "alt folchet er willig noch och lengis med smerte effter forløsning".

Konspirationens anstrengelser kronedes omsider med held. I København var holdningen ændret siden hollændernes ankomst. Mikkelsen modtog et kongeligt åbent brev af 2. november, der i første række sigtede på at vinde borgmester Hans Henriksen, der sammen med andre af stadens velhavere havde solgt varer til den svenske krone, som også var blevet forstrakt med en sum penge.³⁴ Lad være at Mikkelsen ikke turde viderebefordre brevet, eftersom borgmesteren ansås for nationalt upålidelig. At det følgende forsøg på at overbevise den anden borgmester, Evert Wildfang, heller ikke kronedes med held er også underordnet. Afgørende var, at den patriotiske kreds – på et psykologisk vigtigt tidspunkt – ved kongens direkte henvendelse modtog et tydeligt signal om regeringens nye, mere aktive standpunkt. Der var derfor al grund til at arbejde videre. Som forholdene var, stod efterretningsvirksomheden i første række, hvad der ses af Mikkelsens skrivelse af 11. november.³⁵ Fire dage før var endnu et svensk fartøj ankommet til Ysted med kanoner og ammunition, der skulle føres over land til Helsingborg og Malmø; han kunne have ønsket sig, at en [dansk] kaper eller et andet fartøj havde taget sig af dette skib. Ligesom han glædede sig sidste fredag [5/11], da danske skibe gik østover; disse kunne have vidst besked om søtransporten, selvom han intet havde hørt herom. I Landskrone var der snart ingen svenskere i staden og kun få på slottet; byen kunne nu erobres og flåden med. Flåden manglede redskaber og var stærkt beskadiget. Mikkelsen havde gerne for nogle dage siden underrettet herom, men det havde været umuligt at få fat i en båd. I et efterskrift

tilføjede han, at det danske [af svenskerne overtagne] rytteri nu var i march mod Helsingborg.

5.–18. december 1658

I dagene 23.–27. november – samtidig med at den danske gesandt Hans Oldeland under sin underdrejning nord for Rønne forhandlede med repræsentanter for den bornholmske sammensværgelse³⁶ – var Mikkel Skov i dybeste hemmelighed i Skåne. Her udspionerede han forsvarsinstallationerne i og omkring Malmø, fik sine iagttagelser suppleret af den internerede Ove Thott i dennes logi og førte i de næste dage samtaler med Mikkelsen og de øvrige deltagere i Bunkeflod præstegård. På dette grundlag udarbejdede Skov efter hjemkomsten til København en plan for et angreb på Malmø, som godkendtes af kongen 2. december. Den byggede i hovedtrækkene på en dansk hovedstyrkes landgang ved Limhavn i ly af mørket; under fremrykningen mod Malmø skulle behjertede borgere sikre sig kontrol over de vigtige porte til slot og stad som forberedelse til hovedangrebet. Dette skulle sættes ind bag om slottet på strandmuren, mens samtidig borgere indenfor murene stod parate med særlige opgaver. I forvejen ville man have beruset de højere svenske officerer under en banket. Under angrebet påregnedes bistand af friskytter.³⁷ Planen var dristig og fantasifuld, idet dens virkeliggørelse fuldt ud byggede på overraskelsesmomentet; dens iøjnefaldende svaghed var imidlertid, at den forudsatte deltagelse af et betragteligt antal borgere, der måtte indvies på forhånd. Angående disse centrale begivenheder er der desværre et hul i Limhavnsbrevene. Det kan til en vis grad forklares ved, at den sædvanlige skriftlige kommunikation under Skovs besøg delvis har været erstattet af en mundtlig. Men dette alene er ikke forklaringen; den senere korrespondance kender flere breve end dem, der står til vor rådighed i dag.

Efter Skovs tilbagekomst til hovedstaden modtog Mikkelsen et nyt kongeligt åbent brev af den 27. november.³⁸ Denne gang var det møntet på ham alene. Fordi han havde optrådt som en ”throe Patriot”, gav Frederik III ham tilsagn om dækning af alle de udgifter, han hidtil havde pådraget sig og også siden ville tage sig på. Desuden stillede kongen i udsigt, at Mikkelsen til sin tid ville blive belønnet, så ”hand schall were thilfreds”. Der var ingen tvivl om, hvad kongen ønskede. At Frederik III – atter i et psykologisk vigtigt øjeblik – skrev til sammensværgelsens ledende skikkelse forblev da heller ikke uden effekt. Søndag 5. december skrev Mikkelsen til Ulfeldt.³⁹ Han ville have foretrukket selv at overbringe brevet for at kommentere sine foregående skrivelser; men han turde ikke

komme til byen. I stedet ønskede han at tale med frøken Leonora eller en anden af grevens betroede. Dog ville han gerne have hurtigt svar, da det bliver næste tirsdag [7/12]. Det turde anses for givet, at Mikkelsen hermed refererer til bestræbelserne på at få Ulfeldt koblet til angrebet, som var planlagt at finde sted i den nærmeste fremtid; grevens stilling måtte derfor være afklaret. For ”Meeningen er dog den[ne], at Ulfeldt ’ubesuerget’ selv kan skrive til kongen, som det fornemmes af Trolles brev; deri kan fremføres den undskyldning, som greven bedre kan udtrykke end han som ’ehn ringe person’”. Dette vil gavne både greven og hans familie, ligesom det vil være ønskeligt for kongen og rigets indbyggere. Ulfeldts brev kunne overbringes af Hans Jørgensen, der ligesom Trolle har skrevet til ham herom; og det skulle ikke komme for andres øjne. Greven kunne desuden lade en betroet, ikke for kendt tjener følge med over for at sikre sig, at det blev befordret til rette vedkommende.

Det har været de sammensvorne magtpåliggende at formidle en forsoning mellem Ulfeldt og kongen. For uanset omfanget af en konkret bistand af Ulfeldt måtte en eventuel moralsk støtte fra hans side siges at være af stor psykologisk betydning. Mikkelsens brev er i sig selv et vægtigt vidnesbyrd om, at kongen ønskede et udspil af den faldne statsmand, ligesom det viser, at der – i patriotiske kredse – næredes store forhåbninger til den rolle, han kunne spille. Dagen efter, 6. december, skrev Mikkelsen til Frederik III.⁴⁰ Her argumenterede han for, at angrebet skulle sættes ind just nu. Tre kompagnier til hest var forrige søndag [28/11] blevet udskibet fra Malmø. Ifølge mandskabet var målet snaphanerne ved Kristianstad; dog mente han selv, at angrebet snarere skulle sættes ind mod nordmændene. Herefter er der kun 50 ryttere og 200 soldater tilbage i staden. Dette ”er den høge och rete tied” til at angribe. Aktionen burde løbe af stabelen om natten mellem torsdag og fredag [9–10/12] – allersenest døgnet efter. Successen var sikker med 1000 mand under gode officerer. Det er nu ”den gyldene tied”, eftersom den svenske dronning forventes til Malmø og muligvis medfører tropper. Borgerskabet er ved godt mod og vil gøre det bedste. Det ville gå uden for megen blodsudgydelse. Men senest havde den svenske regering skærpet kursen. Han omtaler dens nylige forbud mod samkvem med den danske side af Sundet; kongebrevet, han nævner forkyndt 2. december, er sikkert det forbud, der 19. november var blevet udstedt fra Landskrone. Det sigtede mod at stoppe enhver trafik mellem svenske undersåtter og ”fienden, the Danske och the ras adhærenter thet ware sigh vnder hwad skeen thet hälst wara, hemligen eller vppenbarligen...”; overtrædelser ville blive straffet med liv, ære og gods.⁴¹ Dertil kom, at de ubeedigede danske adelsmænd

lørdag 4. december var blevet sat i arrest på slottet. Svenskernes nervøsitet var mærkbar. Man frygtede specielt den danske flåde, som man forgæves havde gjort flere anslag mod. Wrangel var nu afrejst til Frederiksdode for at trække mandskab derfra til Sjælland ligesom kongen til Korsør. Disse efterretninger ville han gerne have overbragt straks; men båden var blevet holdt tilbage af modvind.

En vedlagt instruks, forfattet af Johan Jørgensen og nogle officerer, bygger på samtalerne med Skov og den deraf følgende angrebsplan.⁴² Borgerskabet har lovet bistand (pkt. 1). Det bedste sted at gå i land er Limhavn, da vagten her er trukket tilbage siden tirsdag [29/11]; isen kan brækkes i stykker ved landsstigningen. Redskaber hertil bør medtages fra København. De lokale poster vil blive orienteret i rette tid (2). Otte mand kan marchere frem over den tilfrosne slotsgrav mellem slotsbygningen og palisaderne mod byen; her kan styrken være, før alarmen går (3). Borgerne vil forsyne de hollandske fanger med geværer (4). På slottet er der blot 30 mand, og den yderste port er så åben, at man kan få en stiksav imellem, hvorimod den inderste er forsynet med jernkæder. Graven her kan forceres ved hjælp af blekingske bjælker. De seks adelige, der sidder i arrest, vil bistå angriberne. Vagterne er blot fire forfrosne stakler (5). Eventuelle fanger kan føres til Limhavn indtil videre (6). Der vides intet konkret om ruten fra slotspladsen op på volden, men det forholder sig nok som tidligere; hvad der ellers skulle være overset, kan man aftale mundtligt, når styrken ankommer. Der kommer 1000 mand med gode officerer (7). Fra København må medbringes issporer, ligesom petarder kan sendes i forvejen. En mand bør komme over dagen før for at gøre sig tanker om, hvor der konkret skal landes, ligesom man kan orientere ”vore patrioter” i Malmø (8). Styrken må ikke vide, hvor den skal hen, før skibene kommer under land (9). Når tolderer Niels Pedersens mure bestiges [fra strandmuren], kan angriberne trænge ned i huset til kælderen og med flankeild dække folkene, der brækker [strand]porten op (10).

Dokumentet vidner om et omhyggeligt forarbejde fra den patriotiske gruppes side. Ved vinterens indtræden stod man klar i Malmø. Nu var det op til beslutningstagerne i hovedstaden. Det var formentlig på dette tidspunkt, at Mikkelsen overfor Gersdorff afslog det tilbud om byfogedbestillingen dér, som rigshofmesteren – på kongens vegne – havde stillet ham i udsigt.⁴³ Han fremførte, at han, hvis der af hans ”ringe person” fortsat kunne udrettes noget, ikke ville spare hverken lyst eller iver. Men han henviste til sin fremskredne alder og kongens løfte til ham [27/11], hvorfor han ville være fornøjet med noget at leve

af til sig og hustruen. Han foreslog i stedet stillingen givet til vennen Hans Jørgensen. Muligvis var det netop denne, han antagelig samtidig orienterede om sit afslag.⁴⁴

I disse dage med frost og sne, da sammensværgelsen på Bornholm fjernede det svenske styre på Hammershus [8–9/12],⁴⁵ måtte tidspunktet for angrebet på Malmø – af uoplyste grunde – udskydes. Signalet til angreb kunne dog gives når som helst. Det var herom, kammerjunker Corfitz Trolle formentlig enten den 10. eller 11. december optimistisk skrev til Mikkelsen, der i forvejen havde henvendt sig til lederen af undsætningsstyrken.⁴⁶ Han havde nu gjort sit bedste. Det eneste, der kunne komme på tværs, var isen. Angrebsstyrken, 1500 mand, var parat og kom over med det første. Med brevet fulgte en instruks, som desværre synes tabt. Vi kommer over enten den følgende nat eller natten derpå, hvorfor Mikkelsen må tage det så, at der kan være et tegn eller en lygte i Limhavn, som alene kan ses af de søværts ankommende. Der bør smugles geværer ind på Malmøhus til de gode venner, der kunne udruste deres tjenere med pistoler ”heller nogett, som di kunde giøre nogen schade med”; man kunne også drikke vagterne for døren fulde og derefter berøve dem deres geværer.

På dette tidspunkt var aktionen altså blevet udsat til natten mellem den 12. og 13. december, i seneste fald den følgende nat. Men fortsat slog isforholdene skår i planlægningen. Dog var Trolle fuld af fortrøstning og havde endnu sin hele opmærksomhed rettet mod angrebet alene. Atter den 12. december lod han, der nu virker usikker og febrilsk, høre fra sig.⁴⁷ Mikkelsen måtte udtrykke sin mening om det tilrådelige i at komme nu. Nu havde han imidlertid fået 5 skuder og et kaperfartøj med 8 kanoner lempet ud af bommen. Når han havde skrevet, at der kom 1 500 mand var tanken, at Mikkelsen kunne vise de andre brevet; imidlertid kommer der kun knap 800 mand, men de bedste i hovedstaden. Mikkelsen måtte sørge for det nævnte tegn eller lys til at pejle efter ”och altid intill, J faar bud fraa os, heller wi kommer”. Der måtte være folk tilstede i Limhavn, der kendte vejene. Endvidere måtte fremskaffes nogle store både nede ved havnen, hvorpå man kunne transportere tropperne i land. Det var også ønskeligt, at hans gode venner blev underrettet. Kongebrevet om borgmester Hans Henriksen og dennes købmandskolleger måtte returneres, da kongen fornam, at disse ”schall were god schwensch”; indholdet af brevet burde derfor ikke åbenbares for dem. Da man ikke havde tid til at fremskaffe stormstiger, måtte der være personer indenfor porten, der kunne slå denne op. Atter omtales kontakten til hans gode venner og ønsket om at få et vink om at kunne komme nu eller ej. Mikkelsen

måtte endelig viderebefordre en skriftlig besked til hans søster.

Hvis modtageren efter læsningen af det noget nedslående, usammenhængende brev er blevet forvirret og mismodig, er det forståeligt. For ikke alene var tidspunktet atter udskudt; men dertil kom også en vis usikkerhed hos ekspeditionslederen vedrørende signalet, der skulle udløse angrebet. Oven i købet var den bebudede undsætningsstyrke blevet næsten halveret – som Mikkelsen måtte opleve det. For at gøre målet fuldt skulle han her i ellefte time med ubestemt varsel være i stand til at rekvirere landgangsfartøjer, hvilket i sig selv kunne være risikabelt nok, samtidig med at han skulle besørge postgang mellem Trolle og hans skånske kære. Desværre kender vi ikke Mikkelsens svar, som Trolle 14. december takkede for.⁴⁸ Brevet, der er skrevet samme dag, han hørte fra Mikkelsen, indeholder også en strøm af anvisninger – ofte blot gentagelser. Men det er tydeligt, at omsorgen for familie og venner lagde stigende beslag på den uerfarne angrebsleders opmærksomhed. Mikkelsen måtte således sørge for, at vennerne blev advaret i tide; specielt var det påtrængende, at denne kunne hjælpe hans tjener tilbage til ham, hvis hans moder ønskede det. Det var uheldigt, at der var kommet ”fremmede giester” i Limhavn. Men kammerjunkeren vil dog, når han har modtaget besked fra Mikkelsen, rette sig derefter. Man er i hovedstaden færdig med gode officerer og ”rett gott folck”, henved 800 mand, som ”schall well bide an”. Der måtte endelig være et tegn for angrebsstyrken; borgmesterens tjener ville ankomme til Pile sammen med Stats og en snes ”frische karle”, som skulle uskadelliggøre vagten ved Limhavn. Derfor måtte der være pålidelige folk til stede, som kunne anvise vej og atter andre, når strandporten skulle åbnes. ”Naar J schriffuer, att wi schall komme, so schall wi intett feyle.” Samtidig måtte det udvirkes, at kommandanten og de vigtigste officerer blev drukket ”sticken wicken full”; man måtte komme noget i drikkevarerne. Når Mikkelsen ser, at man kommer, må man være parat. Hans moder burde orienteres om alt, hvad enten hun skulle blive eller komme. Men det måtte ikke glemmes at smide vogne, hjul og stiger på gaden i Malmø, når fjenden mærkede larm. I et efterskrift føjede Trolle til, at kongen længtes efter, at ”dett kunde gaa an en gang”. Og endnu et efterskrift betonedede vigtigheden af hver aften, når porten blev lukket, at have vished for, om der var ankommet flere ryttere, og hvornår dronningen kommer, og hvor stærk en militærstyrke der ledsager hende.

Det var ikke nemt at være i Mikkelsens sko. Bortset fra at København atter havde reduceret angrebsbistanden – vel ikke i tal, men i kvalitet – skulle han tage højde for ekspeditionslederens mange anvisninger. Og

dem kom der stadig flere af, oftest af helt privat karakter; hans tanke om eventuelt at hente moderen over kunne vel være et indicium for, at han selv har været i tvivl om sine evner til at føre angrebet til en lykkelig udgang. Har denne tanke også strejft Mikkelsen, har det næppe øget hans tiltro til kammerjunkerens. Den følgende dag, 15. december, udfærdigede Mikkelsen en instruks med de sidste efterretninger og korrektioner til angrebsplanen.⁴⁹ Folkene i Malmø vil sørge for posterne (pkt. 1). Man vil gå løs på både Malmøhus og Malmø fra vest samtidig med, at angrebet sættes ind mellem graven og palisaderne fra porten mellem by og slot, som borgerskabet åbner (2). Da rigsråden Gustaf Soop har opslået sit logement i tolderens hus, må man i stedet trænge ind i byen ved Gråbrødre Tårn (3). Og eftersom der er ankommet 200 ryttere, vil 1200 eller mindst 1000 mand være nødvendige til angrebsstyrken; ellers må man nøjes med 800 (4). Da styrken overføres med skuder, bør den lande neden for Klogestrup mellem Pile og Limhavn. Mandskabet springer direkte ned på isen. Så kan man se bort fra en eventuelt posteret vagt ved Limhavn, hvad der ikke er nu (5). Skuderne kan med mandskabet under dæk krydse i søen indtil aftenstide og i mørkningen søge frem til landingsstedet. Der må udvises påpasselighed, da kaptajnen på slottet holder søen under observation (6). Save og deslige er bestilt (7). Det gælder også signalet til søsiden. Hvad der må være glemt vil blive bragt på plads; ”wj wente Eder hwer time”. Et af angrebsfartøjerne bør føre et flag på stormasten, så det kan ses her og være tegn til angreb (8). I går ankom et kompagni nyudskrevne soldater på omkring 120 mand fra Sverige. Der kan nu højst være 250 fodsoldater. Som de gamle infanterister er vagttrætte, er de nye ueksercerede. Angriberne bør medføre morgenstjerner og leer, hvis de er nødvendige til de fangne hollændere (9). En person må sendes over i forvejen, så man ikke spilder tiden (10). I Malmø mener man, at der bør angribes tre timer før daggry (11).

Der var meget, der skulle holdes sammen på i Limhavn. Helt til eget brug lavede Mikkelsen derfor en udskrift af det afsendte dokument om de aspekter, der måtte synes afgørende: At posterne var på plads (1), at angrebet ville blive sat ind fra vest (2), at tegnet ”med huit paa hoffuedet” var aftalt (3) og endelig kravet om en angrebsstyrke på mindst 1 200–1 500 mand. Realistisk overså han ikke de svage punkter: Vejrliget, usikkerheden om det faktiske antal landgangstroppe og at ammunition og kanoner måtte medbringes (4).⁵⁰

Men postgangen var besværlig som følge af vejret. Dagen efter, 17. december, beklagede Trolle, at han først den foregående aften ved syvtiden havde modtaget skrivelserne fra Mikkelsen.⁵¹ Af den grund havde

han ikke kunnet få folk og proviant ombord. Men inden aften ville alt være indskibet, således at man kunne afsejle klokken syv næste morgen. Dersom vinden tillader det, ”schall dett wist schee”. Derfor burde man i Malmø besinde sig på, hvorledes slotsgraven bedst kunne forceres og vide, hvor ryttervagterne var posterede og hvor mandstærke. Det var vigtigt, at man havde et tegn på land til at sejle efter; viceadmiralen ville selv føre folket i land. ”Gud wed, hor angst ieg er selffuer, om dett gaar icke an”, tilstod han. Mikkelsen skulle give besked om alt, herunder om der var posteret ryttervagt ved Limhavn, og i så fald hvor stærk. I et efterskrift betonedede han, at man ville sejle ud – hvad enten man hørte fra Mikkelsen eller ej. Og at det især var vigtigt, at byporten kunne være åben, og at nogle indefra åbnede slotsporten.

Angrebet skulle således sættes ind den følgende dag, lørdag 18. december. ”Herren welsigne Eder alle”, udbrød Mikkelsen samme dags aften, da han ved syvtiden besvarede kammerjunkeren's brev, som han havde modtaget to timer før.⁵² På tærskelen til anslaget var han plaget af bekymringer. Han frygtede, at ”dj gaat folch i Malmø haffuer nu a[a]benbaarit det saa mange”. Skulle flere få det at vide, ”huad er det andit end den heele bye er i vlycke”. Men det var utilstrækkeligt, at man nu atter sendte en tjener over. Kunne man i det mindste ikke have sendt en af officererne, som han kunne rådføre sig med. Vorherre ved, ”huad banghed ieg leffuer i nat og daug”. Det havde været bydende nødvendigt at få Stats eller en anden officer over endnu samme aften. Men nu var tidspunktet forpasset. Alt var færdigt, da han – to dage før – sendte sin instruks over. Men næst Guds nådige bistand ”schall det vfeilbahr angaae”. Hvis derimod tøjvret fortsatte, ville det falde besværligere. De sidste nyheder fra Malmø var en blanding af godt og ondt. Noget af rytteriet var blevet udkommanderet. Men Johan Jørgensen var dog i et brev af samme dag af den mening, at ritmester Stahlhammer ville afmarchere med sit kompagni den følgende dag eller dagen derpå. Der var ankommet en købmand fra Göteborg med klæde; det ville være godt at tage med til København. Vennerne på slottet ville der blive draget omsorg for. Man har i fem dage ment, at hvis der ikke kom officerer over, ville angrebet først finde sted søndag aften. Vil man blot sende Stats over. Desværre er det umuligt at åbne slotsporten, hvorimod det nok kan lade sig gøre med porten mellem byen og slottet. Da der ved Limhavn fortsat ikke er nogen vagt, er det bedst at lande her. Der vil blive signaleret med en lygte; men i øvrigt er det fuldmåne. Samtidig er det nødvendigt, at angrebsstyrken fører flag i klart vejr og sejler frem og tilbage ud for Dragør, så svenskerne ikke aner uråd.

Ikke så sært havde hovedpersonerne nerverne på højkant her, hvor øjeblikket nærmede sig. Hverken Mikkelsen eller Trolle kunne frigøre sig for angsten, der sneg sig ind på dem. Således var der endnu dagen før angrebet tilbagestående problemer. Man kunne ikke komme længere angående det nøjagtige tidspunkt for aktionen, den konkrete landingsplads og de sidste detaljer i forbindelse med angrebet. Vejret kunne ligeledes stille sig i vejen. Desuden var man ikke herrer over uventede dispositioner fra fjendens side. Endelig kunne åbenmundethed i egne rækker blive skæbnesvanger, da flere og flere blev enten indviet i planerne eller på anden måde fik nys herom. Tungest hvilede byrden utvivlsomt på Mikkelsen. Selv den mindste misforståelse eller fejl kunne ikke alene medføre fiasko under selve angrebet, men siden også få fatale konsekvenser for de deltagende skåninge. Men under det kolossale nervepres klyngede han sig til sin faste tro på, at ”Gud regierer verket effter sin behagelig villie”.

Sikkert sent om natten til den berammede dag, lørdag 18. december, skrev Trolle et sidste brev til Mikkelsen.⁵³ Meget nyt var der ikke. Det væsentligste var, at kammerjunkeren nu afsendte ”denne person” – formentlig Stats – til Mikkelsen, der hermed fik den fornødne militære ekspertise ved sin side. Mindre betænksomt var det, at Trolle atter forsikrede, at ”J kan aldrig were so bange, som ieg er”. Ej heller var det velbetænkt, at han igen belemrede Mikkelsen med sine gode venner i Skåne. Denne havde i forvejen sit at se til. Modtageren var mest af alt interesseret i Trolles forsikring om, at man, hvis vinden var føjelig, straks ville komme over til Skåne, hvor man nok skulle gøre det nødvendige arbejde. I det – næsten obligate – efterskrift var det Trolle magtpåliggende, at Mikkelsen viderebefordrede et vedlagt brev, formentlig til kammerjunkerenes kære. Selv på falderebet var ekspeditionslederens tanker splittet mellem hensynet til den militære aktion og sine egne personlige bekymringer.

18.–26. december 1658

Natten mellem lørdag 18. og søndag 19. december, fjerde søndag i advent, blev et foreløbigt antiklimaks for den dansksindede kreds. Det, der ikke måtte ske, var sket. I nattens løb var det pludseligt blæst op fra nordøst. Herved pakkede isen sammen udfør København og hindrede ekspeditionens afsejling. Limhavnsbrevene fortæller intet om de travle forberedelser med klargøring af geværer, opstilling af poster med mere, der foregik efter mørkets frembrud i Malmø. Vor viden om, hvorledes nogle borgere og adeliges tjenere samledes i Jokum Bruns og Kjeld Kjeld-

sens gårde og om andre gøremål samt om skuffelsen, der efterhånden greb de implicerede, må hentes andetsteds fra. Disse tildragelser er omtalt spredt over det senere forhørs materiale, der er bevaret i forbindelse med den første kommissionsdomstols virke, et materiale, der ligger uden for denne undersøgelse.⁵⁴ Men limhavns materialet er ikke desto mindre et levende vidnesbyrd om, hvordan uheldet påvirkede deltagernes handlinger og følelser i den følgende tid.

En første orientering gav Trolle den følgende dag, 19. december.⁵⁵ Det var umuligt at komme over. Var vinden ikke kommet så hastigt på tværs, ville det aldrig have slået fejl. Over 500 mand var gået ombord. Men man ville komme, når vinden blev god. Derfor er det vigtigt, at man i Malmø ”ickun altid” vil være parat og indhenter efterretninger fra byen, når portene lukkes. Der bør foranstaltes et tegn derinde, hvis kommandanten skulle få nys om noget; det har han allerede talt med tolderens Niels Pedersen om, da denne kom over. Dog uden at man glemte lygten til at lede angrebsskuderne. Den største forsigtighed måtte udvises. I København havde man i fire dage holdt portene lukkede, så belejrerne havde ikke kunnet få noget at vide. ”[W]arer ickun wed itt god[t] mod.” I alle tilfælde måtte hans venner orienteres. Og så spillede Trolle trumfen ud: Hans herre, kongen, havde set Mikkelsens brev – vel skrivelsen af 17. december – og glædede sig over hans troskab. Frederik III havde udtrykt håbet om, at ”wor [H]erre stercke dem, di schall hafue att [gien]gelde dett vdi gien vdi sin tid”; han havde bedt ham om at skrive til Mikkelsen og opfordre ham og de andre til at fortsætte. Han ”schulle inte forlade Eder der”. I det sædvanlige efterskrift kom Trolles bekymring for moderen tydeligt frem. Hun måtte endelig være nær Malmø, når angrebet løb af stabelen, for at komme over til hovedstaden. Derom måtte Mikkelsen orientere hende ved bud. Udsættelsen af angrebet øgede kammerjunkerenes bekymringer. Måske endnu samme dag, kan hænde det først var den følgende, 20. december, meldte Trolle sig på ny.⁵⁶ Vinden var fortsat imod; men tegnet var stadigvæk, at man kom, når Mikkelsen kunne se en mængde fartøjer ved Dragør om dagen. Det afgørende var, at vinden tillod det. Kongen havde bedt om, at efterretninger kom ud af Malmø, efter at portene var lukkede, og at der ville være nogen tilstede, så de ”mercker ingen rumor”. Hvis slikt alligevel slap ud, måtte man holde fast i, at man intet vidste; man ville blive holdt skadesløs. Frederik III bad om, at alle ville være standhaftige: Der kommer nu over 1 000 mand over, og kongen havde ladet sig formærke med, at han ”torde well selffuer gaa med”.

Den patriotiske kreds skulle holdes til ilden. Dertil tjente den fortsatte

vedholden ved gamle aftaler, løftet om et større troppekontingent og – dette vigtige psykologiske kneb er utvivlsomt Frederik III.s eget bidrag – kongens personlige optagethed af sagen og antydningen af, at han selv ville tage direkte del i undsætningen. Men brevet efterskrift blotlægger Trolles splittede sind. Han formanede nok en gang Mikkelsen om ikke at glemme lygten. Denne måtte også lade hans jomfru, der var hos sin søster, vide, om Mikkelsen kunne få bud ind i byen, når han kunne se kaperne føre flag ud for Dragør. Efter vennerne, søsteren og moderen kom nu også den trolovede, Birgitte Rantzau, ind i hans breve som særlig opgave til den bebyrdede Mikkelsen. Konspirationens leder skulle nu også være forbindelsesled til hende, der opholdt sig hos søsteren, Margrethe, i hendes og mandens, Ove Thotts, bolig i Malmø.

Sikkert med samme post modtog Mikkelsen et brev fra Ludvig Stats.⁵⁷ Denne bad om at blive orienteret om, hvorvidt snaphanerne var forsamlede, hvor og hvor stærke de var. Samtidig ville han vide, om rytteriet endnu lå i Ysted og Trelleborg, og hvor stærkt det var. Endelig ville han have besked om, hvorvidt der var kommet bud fra Peder Nielsen, fogeden på Ide Skeels Bollerup, vedrørende hans egne knægtes gøremål og indstilling. Også han berørte problemet med isen. Nu kunne man blive færdige, var hans eneste kommentar til udsættelsen. Forhåbentlig ville svenskerne ikke forstærke sig. Med Guds hjælp skulle man nok komme over og angribe ”met glede”. Den nøgterne officer så kontant og professionelt på det indtrufne.

Stats meldte sig på ny dagen efter, 21. december.⁵⁸ Han betroede sin ”kiere wen”, at han nu havde bragt det så vidt, at man ville være fremme, når Mikkelsen kunne se kaperne ved Dragør. Der måtte sendes bud til Johan [Jørgensen], at friskytterne skulle blive i staden. Der måtte være en mand herfra ude hos dem ved ankomsten. Det var desuden vigtigt at have efterretninger fra Malmø, når porten var lukket. Skulle man her blive antastet i de lyssky forberedelser, kunne man blot spille uvidende, ”det er scharn, kand de sige”. Det seneste brev fra Stats indicerer, at friskytter tidligere var blevet trukket ind i Malmø til forberedelse af angrebet. Hensynet til disse mænd under en udsættelse af aktionen har naturligvis ligget deres ansvarlige foresatte på sinde. Men samtidig har snaphanernes tilstedeværelse været problematisk for de stedlige implicerede med indkvartering og bespisning. Skulle den situation vare for længe, ville det være en yderligere risikofaktor for hemmeligholdelsen af planen.

Først Lille Juleaftensdag, torsdag 23. december, lod både Trolle og Stats atter høre fra sig.⁵⁹ Ekspeditionslederen klagede over, at vinden

fortsat var imod. ”Wi ere ferdige” til at komme. Når Mikkelsen kunne se fartøjerne ved Dragør og kaperen med et dansk flag, ville man komme. Derfor måtte lygter være tændte om natten. Det var vigtigt, at Mikkelsen orienterede hans jomfru, så hun kunne komme til stede med en af denne anvist vogn. For han havde skrevet til hende, at hun skulle følge dennes råd. Og så fremførte Trolle ”disse gledelige och wisse tiender”, at der var ankommet en borgmester med andre indbyggere fra Bornholm; de havde overleveret hans herre land og slot, efter at de havde slået kommandanten med andre officerer og størstedelen af soldaterne ihjel. København havde ligeledes fået sikre meddelelser om, at Trondhjem slot nu var på danske hænder. Den polske konge havde indtaget Thorn, ligesom brandenburgerne var gået op i Jylland. Kongen ville stå indbyggerne i Malmø bi. Derfor var det nødvendigt at overbringe al kundskab. I det sædvanlige efterskrift opfordrede Trolle endnu engang Mikkelsen til omsorg for hans trolovede. For han ville føre hende over til sig i hovedstaden.

Brevet fra Stats ligger indholdsmæssigt på linie med Trolles. Men det fokuserer i højere grad på hovedsagen.⁶⁰ Man må nu holde sig til aftalerne. At Trolle vil have kæresten over kan drøftes, når man kommer. Der var mere presserende anliggender for majoren. Gud nåde os for tøvejret, men man kan intet gøre mod vind og vejr. Også han viderebragte meldingerne om de militære fremskridt. Vedrørende de bornholmske begivenheder fæstner han sig ved, at bornholmerne havde frigjort sig uden hjælp udefra. ”Wilde Gud det saa haffue, at vdi lige maade hoss Eder schulle eroffueres, war det en ønskelig glæde.” Selv ville han stå ved sin ed og håbede, at de andre i lige måde ville være standhaftige. Budet måtte endelig returnere straks, da han ville have sin kappe og Niels Pedersens gehæng over. Det synes, som om de to forfattere på forhånd har drøftet det budskab, de hver især stod for at afsende til Limhavn. Men brevene er alligevel typiske produkter af deres ophavsmænd. Således skjuler Trolle ikke sin ærgrelse over vejrliget; til gengæld er han tilbøjelig til at lade sin bekymring for den trolovede skygge over det, der var hans hovedopgave. Modsat forholder Stats sig nøgternt til de faktiske forhold; det personlige er for ham munderingen. Forskellen afspejles ligeledes i de to mænds meddelelse om de bornholmske tildragelser. Trolle gengiver stort set den ukritiske version, som blev den foretrukne i hovedstaden kort efter deputationens ankomst hertil 21. december.⁶¹ Hvorimod Stats fremhæver, at bornholmerne havde sikret sig Hammershus og øen ved egne kræfter. Men i begge tilfælde skulle orienteringen herom tjene som inspiration og forbillede for den patriotiske kreds.

Med julen indtraf omsider det ventede omslag i vejret. Blæsten stilnede af. Et nyt forsøg blev planlagt til at løbe af stabelen natten mellem anden og tredje juledag. Denne nyhed meddelte Trolle, Stats og Skov enstemmig Mikkelsen første juledag, lørdag 25. december.⁶² Kammerjunkeren skrivelse er usædvanlig ordrig og præget af den febrilske nervøsitet, der nu atter greb ham. Der var tale om en byge af instruktioner, der ofte var afbrudt af private bekymringer. Nu afsendte han kongens livknægt for at instruere Mikkelsen. Vi ligger færdige og vil med god vind ”komme wist vdi morgen afften”, den 26 december. Derfor måtte Mikkelsen huske lygten. Kommandanten burde gøres ”caput”. Det kunne ske ved at drikke ham fuld, ligesom de andre officerer blev trakteret. Det var væsentligt at have underretning inde fra byen, for at fjenden ikke skulle ane uråd. Stedkendte borgere måtte være tilstede i Limhavn, mens andre passede på i staden, når man kom. Man måtte vide, hvor stærke svenskerne var på slottet, og hvorvidt de gode venner dér var blevet forsynede med geværer. Under alle omstændigheder måtte de sættes ind i, hvad der nu var i anmarch. Trolle forestillede sig, at det var de internerede adelsmænd, der skulle bede kommandanten ”til giest” på slottet og derpå beruse ham. Samtidig kunne de give vagterne ved døren øl med brændevin i.

Lad alt være færdigt, formanede Trolle og nævnte udtrykkeligt stormstiger og planker. Samtidig anmodedes Mikkelsen om at overbringe hans jomfru et vedlagt brev og sørge for, at hun kunne være tilstede ved Limhavn den følgende aften, da ”ieg will sellfuer komme offuer med och tage hende till mig”. Han ville gå til sejls fra hovedstaden, når folkene var gået ombord. Ved Dragør ville han samle Stats og ”andre gode karle” op, mens borgmesterens tjener ville gå i land ved Limhavn og straks stå til rådighed for Mikkelsen. Atter afbrød omsorgen for den trolovede ekspeditionslederen: Mikkelsen måtte endelig lade sin tjener opsøge jomfruen, således at hun kunne komme ned til ham. Alle måtte holde sig færdige i byen. Han bad derfor om at blive orienteret om en eventuel ryttervagte ved Limhavn, da han i skumringen ville sende nogle over, der skulle sætte den ud af spillet. Han måtte vide alt, hvad der kom fra Malmø og skete på vejene. Ingen fjendtlige ryttere måtte være i stand til at angribe danskerne bagfra i flanken, når de begyndte at storme. Og atter gjaldt bekymringerne kæresten: Han foreslog Mikkelsen at lade hende køre ud af porten mod Bollerup; han havde skrevet til hende, at hun skulle sige, at hendes moder, Ide Skeel, havde skrevet efter hende, for hun var blevet syg. Mikkelsen måtte derfor sørge for, at hun hyrede en pålidelig vognmand, der kunne køre hende til det sted, hvor han satte hende stævne. I efterskriftet bad kammerjunkeren modtageren at give

folkene i staden besked, ”naar wi kommer an med dett hele *corpus*” ved Limhavn. Han foreslog Mikkelsen at stille et lys i et af sine vinduer. Dertil skulle posteres folk ved porten for løbende at orientere om tilstanden i byen. Mikkelsen måtte også sørge for, at et par porte var til at åbne, og at man fik nogle gode vejvisere. I selve byen måtte vogne være for hånden mod rytteriet; og han gentog, at der skulle sørges rigeligt for de svenske officerer. De underordnede officerer formulerede sig anderledes kort og præcist. Således bad Stats modtageren om at videbringe til Johan [Jørgensen] i Malmø, at ”det er berammit at lege juel nu den anden iuledag hoss Eder”.⁶³ Derfor måtte denne samle sine kammerater, så de kunne være tilstede og åbne den ene port. Mikkelsen måtte sørge for, at en pålidelig mand fra Malmø ville være tilstede i Limhavn. Mikkel Skov var mere opstemt.⁶⁴ Han forsikrede, at han aldrig havde været gladere og aldrig havde haft større forhåbning til det fælles værk, siden man sidst havde været sammen. Nu håbede han i morgen nat ”at staa hoes Eder med 1 tusinde slyngler till mig”. I sit efterskrift forespurgte han, om det ikke var muligt at fremskaffe en kraftig hest til ham selv, da det ellers ville falde ham tungt efter landgangen at opstille tropperne og marchere, ”efftersom jeg siden mit seniste skud, till inted findes suagere end till at gaa”. Men sadel og tømme medbragte han. Ligeledes ville det være godt, om der holdtes en hest parat til obersten. Der måtte også være 2, 3 eller 4 vogne i beredskab til petarder, og hvad der i øvrigt blev transporteret. Men stormstiger og blekingske bjælker skulle være for hånden på stedet.

Endnu før de sidste forberedelser var tilendebragt i hovedstaden enten sent den samme juledag eller snarere tidligt om morgenen anden juledag, søndag den 26. december, lod Trolle høre fra sig.⁶⁵ Det var de sidste anvisninger, for en gangs skyld alene koncentreret om angrebet. Decideret nyt var der ikke. Ekspeditionslederen meddelte blot, at alt var færdigt i hovedstaden. Netop nu gik mandskabet om bord og straks til søs. Han håbede, at styrken ville være fremme ”vdi jafften heller vdi mod natt”. Just nu er vinden så føjelig, at fartøjerne kan krydse op til Dragør og derfra stikke lige over til Skåne. Mikkelsen måtte være velunderrettet om forholdene i staden og specielt forhindre, at nogle lå i skjul i tilfælde af tumult. Dette var signalet. I Limhavnsgård udfærdigede Mikkelsen en instruks til mændene i staden omkring Johan Jørgensen.⁶⁶ Her opridsede han, hvad han opfattede som sikker viden. De første fire punkter er for så vidt uinteressante, som de blot er en gentagelse af de militære successer, som Trolle og Stats tidligere havde indviet den patriotiske kreds i. Men herefter gjaldt det mere direkte folkene inde i byen. ”Nu er det dieris

aluor at kome hied”, så snart vinden er føjelig, forhåbentlig i morgen, hvis ikke i nat. Danskerne vil lade en kaper løbe ud fra Dragør med flag fra stortoppen, som kan ses i klart vejr. I øvrigt samles landgangsfartøjerne også dér. Angriberne bliver dobbelt så stærke som før. Mikkelsen henviser her til ”St: schriffuelse” (pkt. 5). Lad være, at han refererer til Stats, der er formentlig tale om en banal erindringsforskydning hos den travlt optagne leder af sammensværgelsen. Det var Skov, og ikke Stats, der havde angivet en styrke på et tusinde mand. Når man derfor i Malmø observerede de danske skibe om dagen, måtte Jeppe [Pedersen] som tidligere Thønnes skipper, muligvis flere, ud til Limhavn for at rapportere (6). Belønningen bør de ikke tvivle om. Angriberne ønsker friskytterne ind i byen. Borgerne kan bedst samles så nær ved porten som muligt. ”I kunde sige att uille lege juell, omb noget paakomb.” Ellers har han skrevet til hovedstaden, at man skal sende et bud til ham dagen, før de kommer (7).

27. december 1658–marts 1659

Det var næsten ikke til at bære. For at besvare, hvorfor det igen gik galt for danskerne natten mellem søndag 26. og mandag 27. december, må vi atter ty til især forhørmaterialet.⁶⁷ I nattens mulm og mørke blev skibene – som følge af en grundstødning ved Saltholm – tvunget til at vende om. Dog lykkedes det Trolle i et mindre fartøj at nå ind til Limhavn, hvor han blev forenet med sin trolovede. Uvidende om hvad der var passeret, ventede han og de lokale folk endnu nogle timer forgæves. Så sejlede ekspeditionslederen atter ud i natten med sin frøken.

Den nye fiasko vakte stærke følelser øst for Sundet. Hos Mikkelsen blandedes udtalt fortvivlelse med stærk vrede. Det kommer til udtryk i et brev, han dagen efter, 27. december, skrev til vennen Hans Jørgensen i København.⁶⁸ Han fastslog, at der var tale om en afsked på børnemaner. Kongen var ilde betjent af forrædere. For anden gang var skåningene blevet holdt for nar, hvorved de sammensvorne havde sat liv og formue på spil, og byens menighed og almue var gerådet i den største ulykke. Første gang havde man ladet passere. Men når fornemme folk for anden gang havde skrevet, at man med sikkerhed kom og på forhånd havde sendt fremtrædende personer over, havde den patriotiske kreds modtaget det med glæde. Men nu kunne han ikke se andet, end at man havde været holdt for nar. På den måde plejer man at optræde over for fjender og ikke over for redelige patrioter. Det måtte gå dem – i hovedstaden – vel, og personligt ønskede han for fremtiden ikke at modtage hverken breve eller både derfra. Han

bad vennen hilse alle gode venner derovre, da dette ”schall werre den sidste affscheiden”.

Mikkelsens første reaktion er forståelig. Men utvivlsomt overreagerede han med hensyn til den skade, uheldet havde forvoldt skåningene. Disse måtte føle en dyb skuffelse, måske også fortvivlelse. Men foreløbig havde svenskerne tilsyneladende intet bemærket. Alligevel var der herefter ikke mindre risiko for, at nogen røbede det passerede. Dog synes det, at vredesudbruddet var den bedste hjælp for ham. Mikkelsen havde på denne måde fået luft for sine følelser. Samme dags aften tog han fornyet kontakt til vennen.⁶⁹ Nogle godtfolk fra Malmø var kommet til ham i skumringen og ville fortsætte. Deres argument var, at hvis nogle af de folk, der havde været herovre, ville lægge skylden på dem, kunne de ikke modbevise dem. De mente, at en opgivelse nu ville bestyrke den fejlagtige opfattelse hos visse kredse i hovedstaden. Det ville de ikke have siddende på sig. De tilbød at skaffe Stats ind i byen uden mandefald. Dog kunne de ikke samles i større grupper. Det fornemmes, at ”meenigheeden er fast som en’ mand”. Om natten havde nogle hundrede vogne holdt på torvet med proviant, hvilket ville have hæmmet rytteriets aktioner. I øvrigt var 500 ryttere samme dag afgang til Kristianstad for at bekæmpe gøngerne. Ridderskabets heste i Ysted og Trelleborg under greve Gustaf Banér skulle afsted til Sverige. ”Lader werchet endnu gaae fort paa førige maade”, lød Mikkelsens opfordring. Forinden kunne man orientere de sammensvorne. Alt ville gå lykkeligt, hvis blot ingen sladrede til svenskerne. Nu håbede man, alt ville gå godt tredje gang. I et efterskrift tilføjede han, at hvis nogen hævder, at borgerskabet spillede under dække, er det en ”letferdig larm”; men han undskyldte, om nogle personer havde givet udseende af at være bange. Mikkelsen lod sig altså hurtigt overtale af nogle af sine medarbejdere til at fortsætte, skønt hans beslutning var blandet med en mistanke om, at der var kræfter ved det danske hof, der modarbejdede anstrengelserne. Han mente stadig, at den hidtidige plan var gennemførlig. Men der skulle handles nu, hvor vinterforholdene var gunstige og isen var sikker. Mikkelsen kom ikke til at vente længe på svar fra København. Den følgende dag, 28. december, svarede Hans Jørgensen.⁷⁰ At der var tale om rævestreger var den største elendighed. Han havde overbragt brevet til kongen, men der var ikke fulgt noget øjeblikkeligt svar med. Man havde i København fået Mikkelsen under mistanke for, at der lå forædderi bag, når han ikke underskrev sine breve. Der var også dem, der mente, at vågen over slotsgraven var 30 alen bred. Han bad derfor vennen om at skrive om denne sag og om, hvor mange folk der nu befandt sig på slottet. Samtidig ville han vide, hvorvidt fru

Dorte Rosenkrantz' tre kister, der havde stået i børringefogden Rasmus Andersens hus, fortsat var i behold, da Lorenz Munch, der havde opsyn med fruens løsøre, ikke længere svarede på hans breve.

Vennen gjorde således sit for at forstå Mikkelsen. Han lod ikke denne være i tvivl om, hvor vigtig hans indsats var. Han kommenterede ikke Mikkelsens første reaktion på uheldene, men opfordrede ham til at søge misforståelserne ryddet af vejen, altså bad ham indirekte om at fortsætte sit arbejde. Det var formentlig derfor, han meddelte et rygte i hovedstaden, at svenskerne havde fået nys om, at danske tropper – vel undsætningsstyrken – havde været ombord på skibe ud for byen. Tankegangen var, at man lige så godt kunne fortsætte nu, da fjenden før eller senere alligevel ville komme på sporet af konspirationen. Også Trolle meldte sig formentlig samme dag.⁷¹ Han ville ikke undlade at skrive, ligesom han sendte vedlagte fra sin herre. Mikkelsen skulle ikke fortryde sin troskab. ”Giører nu Eders flid oc[h] tencker paa alle middell, hordan wi kan nu bekomme dette bewiste sted vdi woress magt.” Man måtte imidlertid være tålmodig indtil ankomsten af den brandenburgske undsætning (5 000 mand til hest og 4 000 til fods) foruden de 4 000 hollandske soldater, som ventes hver dag. Han ville vide besked om alting straks og om, hvordan man kunne komme i gang. Mikkelsen måtte se til, at 200 mand blev ført hemmeligt ind i Malmø. Dog kunne Trolle ikke skrive til ham om, hvad han sammen med kongen havde gjort angående ”den bewiste person” – antagelig Ulfeldt. I øvrigt havde han givet denne underretning om alt efter begæring. Som før omfattede kammerjunkeren tanker også de kære i Skåne; han ønskede i sit efterskrift svar på sine breve til moderen og søsteren – og helst straks.

Således efterlod heller ikke Trolle tvivl om, at også han fortsat var optaget af planerne med Malmø. Ligeså lidt som Jørgensen drømte han om, at Mikkelsen skulle bakke ud. Det vedlagte kongelige åbne brev var dateret 28. december.⁷² Det var stilet til Malmøs borgere og indbyggere og tog udgangspunkt i kongens glæde over deres troskab og kærlighed til ham som deres rette herre. Frederik III opfordrede dem til at fortsætte i forvisningen om, at han ”saa snart oss mest mueligt er” ville mage det således, at de ville blive befriet. Kongen tvivlede ikke på, at også de ydede deres bedste. For tredje og sidste gang trådte Frederik III selv frem på scenen – og atter på det psykologisk rigtige tidspunkt. Budskabet var klart, idet der var tale om en entydig opfordring til fortsat indsats. Oven på den nye fiasko kan kongens optimisme virke påtaget; netop i dette øjeblik var det imidlertid vigtigt at pointere, at skåningene ikke var overladte til sig selv. Men det er værd at bide mærke i, at tidspunktet for et tredje forsøg

stod mere åbent end før, idet det helt var overladt til fremtiden. Det er desuden ikke utænkeligt, at skrivelsen blev udformet under indtryk af de bornholmske begivenheder. Netop i disse dage blev drøftelserne i hovedstaden mellem øboernes delegation og repræsentanter for kongen reelt afsluttet. Den følgende dag (29. december) blev det bornholmske gavebrev underskrevet. Her godkendte bornholmerne kongens idé om en fremtidig arveregering for deres ø. Det var en sejr for Frederik III. s drømme om den enevældige kongemagt.⁷³ En succes, der nok kunne bibringe ophavsmanden visioner for fremtidens Skåne, hvis et anslag også lykkedes her. Der var altså lagt et stort pres på Mikkelsen fra begge sider af Sundet. Han genoptog sin virksomhed i fuldt omfang, skønt han ikke kunne slippe tanken om at blive modarbejdet i hovedstaden og opleve beskyldninger om forædderi rettet mod sig selv. Der var slået et skår i hans arbejdsglæde, som siden aldrig forsvandt. Samtidig rykkede svenskerne nu skridt ind på livet af sammensværgelsen.

De ændrede arbejdsforhold kommer til udtryk i Mikkelsens næste henvendelse til København. I brevet af enten 28. eller 29. december⁷⁴ henviste han til den smerte, det forvoldte ham, at hans virksomhed blev udlagt som forædderi. Derfor bad han om at få at vide, hvem der havde angivet ham. Han ville kalde Gud til vidne, dernæst Ove Thott og sin sognepræst, Hans Allesen, samt 40 fornemme, ærlige mænd, at han havde påtaget sig opgaverne med glæde, og så vidt hans formue strakte. Ovenpå sidste fiasko var han blevet utålmodig og havde ønsket at blive alle de tilrejsende kvit. Han kunne aldrig igen blive så glad, som han nu var bedrøvet. Netop da budet kom over, havde vagten, en korporal med 8 ryttere, været i Limhavn i tre timer. Hvad der blev påstået om vågen i slotsgraven er ”en schamlig løgn”. På tiden for angrebet var den blot 6 alen bred. Mikkelsen havde imidlertid også efterretninger at bringe: Således var et skib medbringende master for nogle dage siden ankommet fra Göteborg og lå muligvis nu i Landskrone, hvor man var i færd med at gøre nogle orlogsskibe sejlklare. Men desværre havde man her – i Malmø – fået ”nogen kundschab omb woris forehaffuende”. For nylig er en del skibe kommet ind i Høllvigen, hvorfor vagten kom ud til ham om aftenen, efter at portene var lukket, en praksis der vil fortsætte. Og eftersom alle rytterne holder færdige dag og nat på torvet i Malmø, måtte man lade alting bero, indtil svenskerne følte sig sikre igen. I øvrigt var der kommet et kompagni ryttere tilbage til Skanør. Det var ”meget jldé”, at (de danske) fartøjer gik på grund. Dog lufter han tanken om, at det muligvis kan besluttes at gøre et nyt forsøg førstkommende søndag eller mandag [3.–4. januar]. I disse dage måtte man gå på listesko. Det lyser

ud af det brev, Mikkelsen afsendte 30. december.⁷⁵ En farlig situation var indtruffet, da han sammen med fire borgere havde været til møde i Bunkeflod – hos sognepræsten – med Niels Pedersen, staldmesteren hos Iver Krabbe på Krogholm. Da Pedersen ved syvtiden om aftenen ville gå til båden, der skulle føre ham til Dragør, overraskedes han af patruljen. Den førte ham til Limhavn, og nu måtte han følge med til Malmø. ”Saa den enne bedrøffuelse er stør[re] end den anden.” Man var kommet med den udflugt, at staldmesteren på vej fra Trelleborg til Malmø var faret vild i snefoget. Derfor ville Mikkelsen straks skrive til Kjeld Krag – antagelig landsdommeren – for at få ham til at bekræfte hans forklaring. Brevene, som Pedersen havde båret, var dels blevet revet i stykker, dels stoppet under en sten, ”saa jeg leffuer i stoer bedrøffuelse”. Desværre er den midterste del af brevet ret mutileret. Men bevarede stumper af linjer synes at omhandle de gunstige muligheder for Malmøs generobring. Nu mente Mikkelsen, at man efter det indtrufne uheld måtte være særligt påpasselig i nogle dage. Det var ikke lykkedes ham at samle de iturevne breve for at skrive nye. I øvrigt var der på Malmøhus 80 mand, og de to kanoner fra skibsbroen var ført hertil og anbragt på volden ud mod byen, hvilket gav slottet i alt otte kanoner. Til slut oplyste han, at en del af de hollandske fanger var døde som følge af arbejde. Det er muligt, at Mikkelsen også her overdrev konsekvenserne af Pedersens anholdelse. Men at faren var latent tilstede er uomtvisteligt. Svenskernes nervøsitet var reel nok i disse uger, hvor man forberedte angrebet på København.

Det er vanskeligt at følge arbejdet i det nye års første måned. Fra januar 1659 er der kun levn af et enkelt brev fra Mikkelsen.⁷⁶ Der er tale om to oktavfragmenter, desværre så multilerede at kun få beskrevne linjer er bevarede. Men tilsyneladende tillader de læselige partier den slutning, at han videreførte sine aktiviteter, men med den største forsigtighed. Det står dog fast, at der fortsat var kommunikation med Ulfeldt, idet Mikkelsen vedlagde et materiale fra denne. Man kunne i København være forsikret om den gode stemning på den skånske side. Men forsigtighed var nødvendig. Således måtte dette brev være i varetægt hos en sikker mand eller brændes. Mens fjenden ruster sig i stæderne, er trafik over Sundet farlig. Den fjendtlige vagt på ca. 30–40 heste om natten og 9 om dagen foruden en korporal viste, hvordan området ved Limhavn konstant var i svenskernes søgelys. Det vedlagte materiale betegnes som ”Vlwens kundschab”, efterretninger fra Corfitz Ulfeldt.⁷⁷ Det omhandler i 20 punkter det kommende svenske stormangreb på København. Her oplyses, hvornår det menes iværksat, hvor det tænkes sat ind, anvendelsen og kvaliteten af angrebstyrken, dens bevæbning og udstyr, ligesom

forfatteren gør sig tanker om forsvarets mulige modforholdsregler, herunder mulighederne for et dansk flådeangreb på den svenske flåde udfør Landskrone. Om Ulfeldts optagethed af de aktuelle begivenheder er der ingen tvivl. Det var en værdifuld viden, han her lod tilflyde København. I det store og hele kunne han indvie forsvaret i en angrebsplan, der i grove træk svarer til den senere virkelighed.⁷⁸ Da stormen blev løbet mod hovedstaden, var dens forsvarere forberedte.

Ligeledes er der kun bevaret en enkelt skrivelse fra Mikkelsen i løbet af februar. Fra den 2. i denne måned stammer en lap papir fra hans hånd med efterretninger.⁷⁹ En svensk kaptajn, nogle skippere og en styrmand havde været ved Høllvigen og Skanør for at lodde dybden (pkt. 1). I Malmø var tilstanden som før. Kommandanten var afrejst den foregående dag; han var udnævnt til generalmajor, for at han desto villigere skulle være med ved København (2). Fjendens nervøsitet var kommet til udtryk for nogle dage siden, da skibe havde vist sig ud for Landskrone. Alt krigsfolk i byen havde i hast begivet sig op på slottet (3). Der måtte ingen forsinkelse indtræde, hvis der skulle folk over Sundet (4). Det var vel de ubehagelige oplevelser med Niels Pedersens anholdelse, han havde i tanker. Til slut kunne Mikkelsen ikke undertrykke sin mistanke om at blive modarbejdet i hovedstaden. ”Jeg fryg[ter], I haffuer forredere och iche faae”, der forhåbentlig snart kunne udpeges. I et efterskrift føjede han til, at Johan Hård nu atter var kommandant i Malmø.

De næste uger er der atter stille i korrespondancen. Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at den var ophørt. Den fandt fortsat sted, dog uden at vi med sikkerhed kan danne os et pålideligt indtryk af dens omfang og intensitet. Sandsynligvis var den blot reduceret noget som følge af svenskernes beredskab. Når vi atter har bevarede skrivelser, omtaler de breve, som senere er forsvundet. Således modtog Mikkelsen enten 20. februar eller dagen efter breve fra både Trolle og Skov. Det må antages, at de to brevskrivere på forhånd har konfereret om denne henvendelse. Det kommer ikke mindst til udtryk i, at de begge giver en levende skildring af den svenske fiasko foran Københavns volde, som vi i øvrigt ikke skal gå nærmere ind på her. Det fælles hovedformål har utvivlsomt været at opmuntre modtageren og understøtte ham i at fortsætte. Trolle⁸⁰ indleder med tak for Mikkelsens brev af 3. februar, en skrivelse, som vi – hvis der ikke blot er tale om en erindringsforskydning for datoen 2. februar – ikke længere har bevaret. Siden da havde Gud været nådig, hvorefter følger hans version af det svenske angreb. Den tjeneste, som Mikkelsen i sit brev havde ønsket, at Trolle kunne gøre ”Vllfuen”, vil han påtage sig, hvis denne ønsker det. Hans herre, kongen, havde bedt ham om

at meddele Mikkelsen, at han først senere kunne skrive til ham. Man havde besluttet sig om denne sag så vel som om, hvad der skulle ske i bæltene. Det var kongens befaling, at der skulle skrives til Mikkelsen, om det ikke var muligt, "att J kunde siellfuer bemegte Eder schlot-tett och byen, naar Sunden war sperret". Så kunne fjenden ikke få folk over, og "J kunde strax" få nogle hundrede mand over til undsætning. Dem kunne man godt afse, vandet var åbent og i øvrigt afventede man yderligere nederlandsk undsætning. Her signalerede man for alvor nyt. Der var ikke længere tale om aktiv bistand til en erobring af Malmø. Skåningene måtte selv gøre sig frie. Tilsyneladende havde regeringen andre og større planer i den vestlige del af landet. De betingelser, som hermed blev udstukket, var eksakt de samme, som mere end to måneder før var opfyldt af bornholmerne. Disse havde helt ved egne kræfter befriet deres ø. Dette nye signal har ikke kunnet undgå at virke nedslående på modtagerne. Dette har man vidst i København. Trolle fornemmede, at Mikkelsen nok ville indfinde sig dér. For han rådede ham til i så fald at forklæde sig, "att ingen mennesche faar dett att wiide ... ti fanden haffuer besatt somme". Men alligevel havde kongen befalet ham at bede Mikkelsen om efterretninger om den norske hær. Helt havde man altså ikke slået hånden af den patriotiske kreds. Dens efterretningsindsats var fortsat vigtig. Den sidste del af brevet er så beskadiget, at det er vanskeligt at danne sig en sammenhængende mening. Tilsyneladende tillader de læselige partier dog den slutning, at Trolle kommenterede den advarsel om det kommende svenske stormløb, regeringen i januar havde modtaget fra Ulfeldt. Han afsluttede, synes det, med en omtale af utilfredsheden i den svenske belejringshær.

Anderledes på én gang nedtrykt og begejstret var Skov.⁸¹ Han beklagede, at alle anstrengelser havde været forgæves og berørte det forræderi, vennen havde nævnt i sine breve. Alligevel gik han i rette med ham: "Dit gemøet er oprigtig och gaat noch, alene falsche mennesker aff de fremmedess [parthj]" har overtalt dig sådan, at du tror det, som påstås om dig. I forblømede vendinger beskrev han, at godt nok kunne en ærlig dansker fyndigt fremføre sit til bedste for riget og alles fælles gavn. Men når det kom til beslutning, lå man under for "det romansche fruentømmers sæd", som tog til. Det var bedst, at Mikkelsen og de andre nu forholdt sig i ro. Der gøres i hovedstaden ingen anstalt til noget som helst.

Meningen var ikke til at tage fejl af. Den manglende lyst i København til at gøre noget virksomt for Malmø tilskrives de fremmede, tyskerne, omkring kongen. Det var den samme kritik, der det foregående efterår

var kommet til orde i rigsrådet. Dér var den ikke mindst blevet formuleret af sekretæren, Christen Albertsen Skeel.⁸² Sandsynligvis var det dronningen, Sofie Amalie, der i denne sammenhæng omtales i lidet smigrende vendinger som roden til alt ondt. Mere livfuldt end Trolle formåede Skov herefter at levendegøre de dramatiske begivenheder natten mellem 10. og 11. februar foran Københavns volde. Og så var der andre opløftende momenter, skønt hovedstaden plagedes af pest. Således forventede man til marts 40 skibe med ryttere fra Holland, ligesom fire islandske skibe og en norsk skude lige var ankommet med fisk til hovedstaden. Det kan være usikkert, hvor meget Skov – i modsætning til Trolle – har vidst om forholdene ved hoffet og kongens nye kurs vedrørende Malmø. Formentlig intet særligt. Men når han udtrykkeligt bad Mikkelsen om atter at skrive og tilkendegive enkeltheder om besætningen – vel i Malmø – synes dette at indicere, at Skov personligt fortsat helt og fuldt troede på projektet, men reelt var blevet koblet af. For ham var alt ved det gamle. Alle ønsker, at det her måtte gå ”som Boringholm”. Efter læsningen af de to breve må det have stået Mikkelsen klart, at der for indeværende ikke var realistiske muligheder for en undsætning. Den forklaring han fik, gik ud på, at kredse ved hoffet nu tænkte i helt andre baner og ikke for alvor var interesserede i den plan, han selv havde viet så mange kræfter, og som havde påført ham betydelige økonomiske udgifter samt skabt ham store bryderier og sindsbevægelser. Gik han herefter og ventede på det kongebrev, der var stillet ham i udsigt i Trolles skrivelse, i håb om at kongen alligevel ville gå aktivt ind i arbejdet? Det vides ikke. Men det vides, at Frederik III ikke yderligere henvendte sig direkte til Mikkelsen eller malmøborgerne. Måske værst af alt: hans ven havde direkte anbefalet ham at holde inde med sin virksomhed. Og alligevel lød der andre toner fra kammerjunkeren. Muligvis var det med samme post, at han modtog endnu et brev fra Trolle.⁸³ Han oplyste, at han efter at vedlagte var skrevet – formentlig hans lige omtalte skrivelse – var blevet kaldt til kongen. Han blev da pålagt at fremskaffe viden om den svenske flådes tilstand i Landskrone. Kongen ville orienteres om, hvor mange orlogsskibe og andre fartøjer der befandt sig dér, deres tilstand og besætning. Kammerjunkeren mente, at kongen herefter ville beslutte sig til noget. Det sidste muligvis blot en bemærkning for at formå modtageren til at levere efterretningerne.

At man i København fortsat nærede interesse for Ulfeldt fremgår af, at Trolle bad Mikkelsen om, at han, når han skrev til ham ”om Vlffuen”, ville nedfælde det på et andet stykke papir eller at skrive ”om Vlvens [e]gen dontt, som enwer i[cke] maa wide”. Også han berettede om an-

komsten af fartøjer med fisk og andre varer til hovedstaden og nævnte bestræbelserne på at få yderligere forstærkninger. I dette brev var det trods alt efterretningerne om Landskrone, som Trolle betonedede stærkest, ... ”for min herre will haffue dem”. Dog ville vi kende Trolle dårligt, hvis ikke private anliggender også optog ham ved denne lejlighed. I efterskriftet bad han om efterretninger om vennerne, og hvordan de blev behandlet deroppe, på Malmøhus. Han ville også underrettes om, hvor stærke de, svenskerne, var. Desuden ønskede han orientering om, hvor vidt bispen, Peder Vinstrup, ”haffuer bekent sig vdi gien”. Og endelig ønskede han at blive gjort bekendt med, hvorvidt magister Vilhelm Langes børn befandt sig i arrest i Ysted, og hvorvidt professorfruerne sad i Lund ligesom fru Lange. Kongen havde bedt ham finde ud af, om ikke Lange havde gods stående i København. Med tanke på Lundebispens imødekommende holdning over for de nye svenske magthavere allerede i marts året før⁸⁴ var denne interesse ikke mærkelig. Måske var det samme tilfældet med den nævnte magister. Kongens optagethed af de i landsdelen strandede akademikerfamilier kan have bundet i, at ægtemændene har henvendt sig til regeringen for at få hjælp til at sammenføre de ulykkelige familier.

Der var altså stadigvæk brug for Mikkelsens indsats i og forbindelser til efterretningsarbejdet. Det kan have været denne tillid, som man i hovedstaden fortsat havde til ham, der sammen med hans gudsfrygt fik ham til at fortsætte. Muligvis er også *han* nået til det punkt, hvor han ræsonnerede, at det hele i og for sig kunne være ligegyldigt, for fjenden ville før eller senere komme på sporet af hans gøren og laden. Heller ikke *han* kan have været blind for, hvorledes Taubenfeldt fra det nærliggende Malmø udfoldede store anstrengelser.⁸⁵ Den nidkære og myreflittige assistensråd syntes i disse uger og måneder at være besat af tanken om at komme til bunds i, hvad der foregik i dansksindede kredse.

Marts–april 1659

Herefter bliver der atter stille i brevvekslingen. Forholdet er sikkert det samme som i januar og februar. Dels kan skrivelser, der har eksisteret, være gået tabt, dels har den svenske agtpågivenhed lagt en kraftig dæmper på større udfoldelser. Det var Skov, der brød tavsheden 11. marts.⁸⁶ Henvendelsen indeholdt intet epokegørende nyt. Der var dels tale om efterretninger, der angik udviklingen omkring Frederiksodde og Møen, dels om forholdene i København. ”Gud giffue dine stude var her”, sukkede majoren og henviste til de tårnhøje priser på madvarer og andre livsfornødenheder i hovedstaden. Men han kunne også indvie Mikkelsen i den påfaldende nysgerrige adfærd over for Malmø, der ud-

foldedes af ”en forløben student”. Om denne vidste han, at han var født af fornemme præstefolk ved Kristianstad og havde sin gang ved hoffet. Studenten, der vistnok er identisk med landsforræderen Ove Clausen Helmer, som senere på året fængsledes og henrettedes,⁸⁷ havde anbefalet Skov at bede Mikkelsen skrive tilbage til ham. Han skulle nok lade være at fortælle det til andre. Men Skov ”loed hannem see dit breff”. Studenten ønskede derpå nærmere at orienteres om Mikkelsens opfattelse. Nu var Skov, forståeligt nok, ilde tilpas ved situationen. Han måtte derfor vide, om den unge mand måtte se mere. Efter omtale af problemet med ildebrande i den overfyldte hovedstad gentog Skov, at han måtte vide, hvorledes han skulle optræde. Inden han lukkede brevet, føjede han de sidste nyheder til i et efterskrift. De omhandlede bestræbelserne på at få forstærkninger til hovedstaden, hvor sygdomme hærgede. Men han viderebragte også rygter om, at Kristianopol var faldet, og at den norske hær nu stod i Halland. Snakken gik desuden om, at skåningene var urolige, og han spurgte derfor vennen, hvorvidt han havde kendskab dertil. Endnu engang appellerede han til ham om at sende noget mad til København. Fire dage senere, 15. marts, skrev Mikkelsen til København.⁸⁸ Skrivelsen beskæftiger sig især med efterretninger. Den efterlader ingen tvivl om, at Mikkelsen og hans folk arbejdede videre som før. Der spørges hele tiden efter de to personer, som senest kom over fra Skanør. Når de returnerer, bør det ske ved nattetide. De medbragte breve må lægges under en sten ved stranden, hvor en kvinde så senere afhenter dem (pkt. 1). Mikkelsen ville gerne have sendt bud over tidligere; men den svenske patruljering var intens, og vagten ved Limhavn var som før (2). Alligevel var situationen ikke håbløs, for han mente at vide, at svenskerne netop nu ikke havde 200 ryttere og 300 soldater tilbage i Malmø. Vågen over slotsgraven var som tidligere 6 alen og på sine steder smallere, hvorfor det var ”en yndschelig tied”, medens isen bar. Tilmed var folket ”megtig *resoluerit*”. Kunde der snart komme undsætning, var det hele let gjort. I modsat fald blev bønderne helt ruinerede (3). Som sædvanlig var Mikkelsen velorienteret om fjendens bevægelser. Flåden i Landskrone gøres sejlklar. Kongen besøger jævnlige byen og vil selv sejle med tillige med dronningen. Man holdt disse forberedelser under nøje opsyn; men man vidste ikke, hvorhen sejladsen skulle gå. Slap skibene ud, ville det senere blive besværligt at lede efter dem (4). Desværre er de efterfølgende linjer om den svenske styrke på Sjælland nærmest forsvundne i brevet – både i koncepten og i afskriften af denne. Men herefter videregiver han rygter om mytteri i lejren foran København. Garnisonen i Malmø er slet forsynet og bliver ringere, når krigsfolket

lægges på flåden. Moralen stod det skidt til med. ”Den høyeste Gud wed, huor wj alle lengis med smerte effter forløssning” (5).

Over for Skovs anmodning om fødevarehjælp var han imødekom-mende. Her havde han jo også noget at handle med. Derfor anmodede han om, at der kunne udstedes et åbent pas til en ung mand ”aff woros parthj”, som muligvis kunne få tilladelse til at udskibe en del øksne (6). Der var tale om en god ladning, som han ville udskibe for ”sit fæderland dermed at tienne”; selv var han ”en god *patriot*”, som Mikkelsen antog ville blive behandlet godt i København, hvorfor flere ville følge efter. Forudsat undsætning kunne øksne købes billigt (7). Han nævnte kreaturerne, der stod på de godser, hvis tidligere danske ejere ikke havde aflagt ed til den svenske krone. Som eksempel anførte han fru Dorte Rosenkrantz’ to gårde, Søvde og Tosterup. I samme åndedrag føjede han til, at bønderne næsten overalt var forarmede (8). Men den svenske nysgerrighed var nærgående. Han havde modtaget bud fra skolemester Peder i Malmø, der fortalte, at kongen havde spurgt ham, om han ikke havde mærket noget til, at der var kommet breve fra Limhavn. ”Jeg haf-fuer weridt megtig tru[edt]”; men den gode Gud havde indtil nu holdt hånden over ham (9). Derfor måtte størst mulig flid anvendes for at stoppe overfarten – det vil sige svenskernes – over Sundet. ”Kunde det snart her gioris”, sluttede han med tanke på en befrielse fra København (10). Mikkelsen og kredsens omkring ham havde sandelig ikke opgivet tanken om en generobring af Malmø med hjælp fra København.

Det sidste i dag læselige brev fra Mikkelsen blev tilsyneladende skrevet i slutningen af marts 1659.⁸⁹ Det har som det forrige en række punkter, der især indeholder efterretninger, som skulle understøtte det danske fremstød, han stadig havde i tankerne. Men det er mere spændende end dette, fordi Mikkelsen senere – sikkert under fængselsopholdet — i marginen påtegnede, at det ”bleff saaledis *descu[t]erit* længe aff Vlfeld och mig”. Han nævner straks, hvorledes han i sit forrige brev, der bragtes over 15. marts, havde overvejet perspektiverne i at holde den fjendtlige flåde indespærret i Landskrone. Men desværre var 17 store og små skibe den 24. i samme måned afsejlet ned ad Sundet. Selvom fartøjerne var slet bemandede med soldater og søfolk, frygtede han for den skade, de kunne forvolde. Der burde gøres noget alvorligt for at standse dem (1). Mik-kelsen mente også at vide, at den norske flåde havde tilføjet svenskerne et alvorligt nederlag. Han vurderede disse efterretninger som pålidelige (2). Situationen i Malmø var stort set som før, ved udkommandering 200 heste og 300 soldater; men siden var der fra hvert kompagni udtaget otte mand til flåden, hvorfor der nu ikke var mere end 200 mand til

fods. Fattigfolk i staden er til sinds at gøre som tidligere, men tør ikke røre på sig, hvad der nok ville ændre sig, hvis der kom undsætning. På slottet var der alene garnisoneret 60 fattige, gamle stakler (3). Kunne man i København blot afse 1 000–2 000 mand til fods under gode officerer og ligeså meget rytteri, kunne man straks skride til aktion. Hvis det ikke kunne lade sig gøre med det foreslåede antal beredne, kunne man blot overføre 100 ryttere, idet man vel kunne få heste hos præster og andre. Han havde selv indtil seks stykker (4). Landgangen kunne bedst finde sted ved Skanørs Hage eller inde ved Høll, skønt der lå 30 ryttere i Skanør. I Limhavn var 11 mand som tidligere; men at lande her var uforvarsomt, tæt på Malmøhus og med den korte nat. En landgang i dagtimerne kunne fjenden forhindre. Kom undsætningsstyrken hurtigt, kunne man angribe byen ”och schulle snart verre giort”. Som sløring foreslog han et afledningsangreb mod Malmø. Undsætningsstyrken måtte selv medbringe de til landgangen fornødne effekter. Lad dem komme i Herrens navn, idet vi ikke tvivler om, at det skal gå. Sendebuddet kunne være her en dag eller to i forvejen for at give besked om, hvorledes man skulle forholde sig. (5). Som sidste gang søgte han også her at lokke med de forsyningsperspektiver, der indeholdtes i den ønskede aktion. De fremmede havde nemlig udskrevet staldøksne, køer og andet kvæg adskillige steder fra; det var røvergods, som man gerne så bragt over til sin rette ejermand. Der stod desuden heste og føl rundt omkring på herregårdene, f.eks. Dalby (6).

Herefter kendes ikke flere skrivelser fra og til Mikkelsen, der stadig kan læses. Ganske vist omfatter limhavnsmaterialelet endnu nogle fragmenter af breve.⁹⁰ Men hvorvidt der er tale om dele af samme eller forskellige skrivelser, og hvor de hører hjemme i tid lader sig ikke afgøre. Alene håndskriften i den yderste venstre side af arkene er i behold. Deres placering i denne sammenhæng er derfor et vilkårligt gæt. Men det rækker ikke ved den kendsgerning, at Mikkelsen – og sikkert kredsen af mænd bag ham – endnu ved påsketide 1659 indtrængende argumenterede for et tredje dansk forsøg mod Malmø. Derfor har de så vedholdende fortsat deres efterretningsvirksomhed, en aktivitet hvori Ulfeldt stadig var en værdifuld medspiller. Af samme grund forsøgte man også at lokke med udsigterne til at afhjælpe fødevareknapheden i hovedstaden. Der kom imidlertid ingen ændrede signaler fra København. Indtil videre må vi derfor gå ud fra, at sammensværgelsen fortsatte sit virke i de kommende uger under stadig større risiko for at blive opdaget. Samtidig kom svenskerne fortsat tættere ind på livet af dem, ligesom den svenske efterretningsvirksomhed også gjorde sig gældende i København. Som

tiden gik, blev vanen at holde tand for tunge sikkert sløvet hos deltagerne. Og som tingene udviklede sig, måtte det gå galt, før eller senere. Da Mikkelsens svoger, den tyske student Johan Steman – uvist af hvilken grund – i anden halvdel af april åbenbarede sin viden til myndighederne, brast isen under det fordægtige danske arbejde. Fra 18. april fulgte arrestationerne slag i slag. Og da først ejeren af Limhavnsgård denne dag brød sammen på Malmøhus, gik optrevlingen af sammensværgelsen sin ubønhørlige gang.⁹¹

Konklusion

Ovenstående studier af det primære kildemateriale til emnet har fremdraget yderligere et antal breve m.v., som oprindeligt hørte hjemme sammen med de tidligere kendte limhavnsbreve. Det samlede materiale er derefter så vidt muligt blevet bestemt i henseende til ophav, tid og sted, ligesom det er blevet underkastet en indgående analyse og tolkning. Det er blevet påvist, at det erkendelsesgrundlag, Fabricius rådede over, var relativt begrænset. Det kan dokumenteres, at han alene kendte skrivelser i den egentlige ”limhavnsæske”, derimod ikke det materiale, der befinder sig andetsteds i procesakterne. Følgen blev derfor en fremstilling med ensidig vægt på bestræbelserne på at gennemføre en erobring af Malmø, der kulminerede i juledagene 1658, uden større interesse for den vedvarende og tidsrøvende efterretningsvirksomhed. Dertil kommer, at Fabricius ofte foretog et vilkårligt valg blandt de af ham sete skrivelser. Desuden blandede han nu og da indholdet fra forskellige breve sammen. Endelig må nogle af hans tolkninger betegnes som enten tvivlsomme eller decideret forkerte. Samtidig kan det hidtidige billede af sammensværgelsens historie på vigtige punkter både uddybes og revideres. Det er på den ene side stadig uklart, hvornår denne – formentlig på lokalt initiativ – først blev organiseret. Vi kan alene henholde os til, at den skriftlige kommunikation fandt sted fra engang i september/oktober 1658 til marts/april 1659, altså fra den tidlige fase af Den anden Karl Gustafkrig til optrevlingen af komplottet godt og vel otte måneder senere.

På den anden side er det nu muligt med større sikkerhed at se fænomenet i tre tydelige faser. I den første fase, tiden indtil månedsskiftet oktober–november 1658, fik de implicerede alene en behersket moralsk støtte fra København til sit forslag om en generobring. Det var nederlændernes undsætning af hovedstaden, der dér medførte det overskud af kræfter, som åbnede den anden fase. Nu gik man fra dansk side mere aktivt ind i arbejdet på at foranstalte en generobring af Malmø. I dette tidsrum kan vi næsten følge arbejdet indefra dag for dag. Trods løbende

småjusteringer fastholdtes den plan, der godkendtes af Frederik III 2. december med henblik på en virkeliggørelse ved aktionerne 18–19. og 26–27. december. Efter dobbeltfiaskoen synes man i hovedstaden at have tabt troen på en succes, ligesom regeringen blev optaget af andre planer efter afvisningen af det svenske stolmløb mod København i februar 1659. Den nye holdning afspejles i en mærkbart nedsat kommunikation med Limhavn. Trods konspirationens utrættelige bestræbelser blev tanken om den aktive undsætning skrinlagt. I denne tredje fase forestillede man sig en generobring ved skåningene alene. Således blev der givet dem de betingelser, som bornholmerne tidligere havde levet op til. Når iværksættelsen løb ud i sandet, bærer den danske regering sin del af ansvaret. Dens vekslende, ofte halvhjertede støtte til det militære projekt, kombineret med valget af Corfitz Trolle som leder, skabte usikkerhed på den skånske side. Men da slaget skulle stå, blev vejrforholdene afgørende og resulterede i gentagne udsættelser af aktionen og medførte dens endelige forlis.

Sammensværgelsens arbejde udsprang af øjeblikkets krav. Overordnet samlede dette, jævnsides generobringensplanerne, i bestræbelser på løbende at indsamle efterretninger af overvejende militær karakter til København. Disse omfattede alle sådanne, der ansås for værdifulde og foregik gennem hele sammensværgelsens levetid, uafhængigt af bestræbelserne på at gennemføre en generobring. Af særlig vigtighed blev viderebringelsen i januar af den svenske plan for stolmløbet på København, der måske var konspirationens største indsats. Den patriotiske kreds udførte sit arbejde under nøje skelen til de svenske foranstaltninger langs Sundet. Disse indskrænkede allerede fra oktober udfoldelsesmulighederne. Men især i det nye år blev de alvorligt hæmmet af fjendens patruljering og øvrige forholdsregler som led i forberedelserne til stormen på København.

I det daglige arbejde spillede Bartolomæus Mikkelsen den centrale rolle. Alle væsentlige henvendelser gik gennem ham. Derfor afspejler brevene først og fremmest hans handlinger og stemninger, skønt de nu og da inkluderer medarbejderne og andre. Intetsteds fremkommer han direkte med sine egne og disses motiver; bortset fra glimtvis udtryk for de økonomiske udsigter henholder han sig til sin og deres nationalfølelse. Hvor væsentlig han var ses i kølvandet på det andet, mislykkede forsøg. Straks ønskede han at forlade arbejdet, men lod sig alligevel hurtigt overtale til at fortsætte. Af medarbejderne på begge sider af Sundet blev han betragtet som uundværlig. Det ligger på linje hermed, at hans hjem var et integreret element i planerne. Endelig var det Mikkelsen, de mange opgaver blev pålagt fra København, også af privat karakter. Kun nu og

da fortæller brevene om de øvrige deltagere, der, ifølge hans udsagn, talte henvend 40 mænd. Af disse anes kun konturerne af Johan Jørgensen som koordinator af arbejdet inden for Malmøs mure og af Hans Jørgensen som forbindelsesled til København. Sammensværgelsen havde løbende kontakt med Corfitz Ulfeldt. Således var han i efteråret 1658 ikke tilbøjelig til at yde sit bidrag, når angrebet skulle sættes i værk. Tilsvarende formidlede han efterretningerne om det planlagte svenske angreb på hovedstaden. Dermed være ikke sagt, at Ulfeldt udgjorde nogen fast bestanddel af konspirationen. Snarere blev han af denne benyttet som rådgiver og garant for arbejdet. Når han og Leonora Christina senere under forhørene hårdnakket afviste enhver forbindelse med sammensværgelsen, er det i modstrid med limhavnsbrevens vidnesbyrd. Men en mere nuanceret afdækning af forbindelsen forudsætter dog en nøjere analyse og tolkning af hele procesmaterialet. Modsat giver limhavnsbrevene intet belæg for en direkte forbindelse mellem malmøsammensværgelsen og dens bornholmske pendant. Den viden, de har om Bornholm, er ene og alene meddelelser på anden hånd fra kontaktmændene i København fra juledagene 1658. Forholdet skal sandsynligvis forklares med den bornholmske gruppes kortvarige eksistens i november og december, kombineret med øens isolerede beliggenhed. Og siden synes Bornholm kun at spille forbilledets rolle for det skånske arbejde. Men atter må det pointeres, at først en tilbundsgående analyse af procesakterne kan give et mere sikkert svar på også dette spørgsmål.

De vigtigste forkortelser: Riksarkivet, Stockholm (SRA): Äldre Komiteer (ÄK), Rigsarkivet, København (RA): Tyske Kancelli Udenlandsk Afdeling (T.K.U.A.), Danske Kancelli (DK).

Bilag – Limhavnsbrevene

Forklaring:

Forfattere	Anvendte symboler
BM: Bartolomæus Mikkelsen	* Beror i pakkes sidste læg ("pärm")
CT: Corfitz Trolle	m Mutileret
MS: Mikkel Skov	s Signeret – () signeret med alene initialer
LS: Ludvig Stats	d Datering anført – ? sandsynlig datering
JG: Joachim Gersdorff	F Benyttet af Fabricius
HJ: Hans Jørgensen	Tal og bogstav med sen. hånd

1. BM		m	september/oktober (?)	F	
2. JG		m	september/oktober (?)	F	
3. JG		m	september/oktober (?)	F	32. 33. W
4. BM		m	1658 10/10d	F	39 W
5. BM	*	m	oktober (?)		55 W
6. BM		m	oktober/november (?)		58
7. BM		m	1658 11/11d		
8. BM	*	m	1658 5/12d		31 12
9. BM		m	1658 6/12d	F	16. 17. 18.
10. BM			1658 6/12d	F	42 43 44
11. BM			december (?)	F	
12. BM			december (?)		
13. CT			10/11 december		W
14. CT			1658 12/12d	F	41 W
15. CT			1658 14/12d	F	49 59 W
16. BM		m	1658 15/12d	F	A W
17. BM			15 december (?)		
18. CT			1658 17/12d		W
19. BM			1658 17/12d	F	
20. CT			1658 18/12d		28. W
21. CT		m	1658 19/12d	F	W W
22. CT			19/20 december (?)	F	W
23. LSs			19/20 december (?)		45
24. LSs			1658 21/12d		47
25. (CT)			1658 23/12d		W
26. LSs			1658 23/12d		
27. CTs			1658 25/12d		W
28. LSs			1658 25/12d	F	
29. MSs			25/26 december (?)	F	
30. CT			25/26 december (?)		W
31. BM			25/26 december (?)		
32. BM			1658 27/12d	F	
33. BM			1658 27/12d	F	24 25 26
34. HJ			1658 28/12d	F	
35. (CT)	*		[1658 28/12]		
36. BM		m	28/29 december (?)		[2]9 30
37. BM			1658 30/12d	F	8 9 10 11 12 13 14
38. BM	*	m	januar (?)		50
39. BM	*	m	januar (?)		W 57
40. BM		m	1659 2/2d	F	W
41. CT	*	m	1659 20/2d		54 W
42. MS	*		1659 20/2d		
43. CT	*	m	20 februar (?)		53 W
44. MS			1659 11/3d		
45. BM	*	m	1659 15/3d		35 36 37 38 34 W
46. BM	*		efter 24 marts		60
47. BM	*	m	marts (?)		
48. BM	*	m	marts (?)		

Noter

- 1 Ebbe Gert Rasmussen, "Modstanden i Skåneland 1658–59", *Bornholmske Samlinger* (herefter fork. *Bornh. Sml.*), 1990, III.4, s. 45 ff.
- 2 Kommissorialrätten till Kungl: Maj:t och rådet 1659 20/9 i SRA ÄK 41 vol. 3–4, utr.
- 3 Ebbe Gert Rasmussen, "Hans Oldelands forhandlinger med bornholmerne", *Bornh. Sml.* 1980. II.14) s. 9ff og *Dette gavebrev*, 1981–82 (disputats, ibid. II. 15–16), s. 161 ff.
- 4 Abraham Cronholm, *Skånes Historia och Beskrifning. Senare Delen*, Stockholm 1851, s. 7 ff med citat s. 8.
- 5 C. Molbech, "Et Bidrag til Corfitz Ulfeldts Levnetshistorie", (*Dansk Historisk Tidsskrift* 1882:2, s. 26 ff med citat fra s. 35. – Siden Molbechs tid er brevene fra Fr. III imidlertid udtaget fra den egtl. samling af limhavnsbreve (jfr note 15) og er i dag ark. i SRA ÄK 40, vol. 2 Inkomna handlingar 1658–59. De kgl. åbne breve 1658 2/11, 27/11 og 28/12 er trykt *Bornh. Sml.* III.4, s. 80f. Af verificerbare Trollebreve hos Molbech bem. breve af 19/12, 23/12 (p. 32) og 1659 20/2 (p. 33).
- 6 S. Birker Smith, *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie*, København 1879, s. 307 ff med citater fra s. 315, 393 og 394 f. Materialet fra æsken omtales som Mikkelsens konc. til brev til Ulfeldt af 24/11 med Leonoras svar, brev fra Trolle ant. fra november [siden forlagt eller tabt?] og Mikkelsens konc. af 5/12 (især s. 350).
- 7 Knud Fabricius, *Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige*, Lund & København 1906. 1, s. 98 ff med citat s. 126. For et samlet overblik over forfatterens kendskab til limhavnsbrevene se *nedestående oversigt (Bilag)*.
- 8 Alf Åberg, *När Skåne blev svenskt*, Stockholm 1958, s. 48 ff og – især – i *Kampen om Skåne under försvenskningstiden*, Stockholm 1994, s. 36 ff.
- 9 Hans Ersgård, "Stadens historia 1658–1718", i Oscar Bjurling (red.), *Malmö stads historia 2*, Malmö 1977, s 191 ff.
- 10 Kenneth Nyström, "Corfitz Ulfeldt och Malmösammansvärjningen 1659", *Ale* 1968:3, s. 31 ff.
- 11 Steffen Heiberg, *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, København 1993, s. 172 ff. Forfatteren synes i det væsentlige kildemæssigt at bygge sin opfattelse på dokumenterne i RA KA Ulf. sager.
- 12 Anders Linde-Laursen, "Skåne: danskt, svenskt – eller skånskt?", i Erik Osvalds (red.), *Spelet om Skåne*, 1993, s. 104 ff, "Skåne på skillevejen", *Skalk* 1993:2, s. 14 ff og *Det nationales natur. Studier i dansk-svenske relationer*, København & Lund 1995, s. 31 ff.
- 13 *Bornh. Sml.* 1982, II. 15–16, s. 280 ff og 1990, III.4, s. 73 ff.
- 14 Den følgende undersøgelse af limhavnsbrevene påbegyndtes under et studiebesøg i Riksarkivet i Stockholm 1987 og er siden blevet fortsat på grundlag af de mikrofilmoptagelser, jeg da fik foretaget af bl.a. dette materiale. På dette sted frembæres derfor en hjertelig tak til tidligere presse- og kulturråd ved den derværende danske

- ambassade, Flemming Axmark, der gæstfrit indlogerede mig i sit hjem under besøget i den svenske hovedstad. Samtidig udtrykker jeg også en varm tak til Riksarkivets personale for dets imødekommende hjælp.
- 15 "Limhamnsbrevet" i Riksarkivet, Äldre Komiteer (herefter forkortet SRA ÄK) 41 vol. 4. På læggets ("pärmens") omslag er med sen. hd. ang. "(*De wid Limhamnen upphittade Documenter*), *Handlinger rör[an]de G. Uhlfeldts process om staden Malmös öfuerlämnande till Danskarne*." På det indre omslag tilsvarende "*G. Ulfeldts process 1659 Limhamnsbrevet 58 bl.*" På bagsiden af det fjerde blad er ligeledes med sen. hd. angivet: "*De wijdh limhamden Ophittade documenter*." Utvivlsomt er det fra dette indre omslag, at Fabricius har antallet "ialt ca. 60 Breve" (s. 126). I lægget opbevares i dag vistnok samlet 38 egentlige limhavnsbreve. Fra tid til anden er disse forsynede med et eller flere numre med eventuelt påfølgende stort bogstav. Denne mærkning er næppe noget udtryk for en tidsfastsættelse af de enkelte skrivelser; der er snarere tale om en angivelse af skrivelsernes brug som bevismateriale under diverse forhør. I *nedensfor følgende oversigt (Bilag) er de mærkede* f.eks. som nr. 3 32. 33. W. – For udtagelserne af de kgl. breve fra lægget se ovenfor note 5. Limhavnsbrevene er publiceret i *Danske Magazin* 2004:4, s. 477 ff.
 - 16 I sm. pakkes sidste læg ("*Commissorial Rätten i Malmö ... 1659*") hører en række, ialt 10, skrivelser efter alt at dømme hjemme blandt limhavnsbrevene. Disse er i *nedensstående oversigt (Bilag) mærkede**; skrivelserne fra dette læg er også *mærkede med nummer og evt. bogstav*, hvor disse forekommer. Lægget rummer endvidere div. gode kopier af enkelte breve, der kendes fra den egtl. limhavnsæske. Materialet er trykt sammen med det i note 15 nævnte.
 - 17 Bornh. Sml. 1990. III.4, pp. 61ff. Se også Heiberg i *Dansk Biografisk Leksikon* (fork. *DBL*) 1981 (3. udg), 9, s. 581 f; jfr. C.O. Bøggild-Andersen *ibid.* 1980, 5, s. 582 f.
 - 18 *Ibid.* s. 68. Især Fabricius har understreget Trolles store interesse for sin trolovedes redning (s. 116). Se også Hans H. Fussing i *DBL* 1984, 15, s. 41 f.
 - 19 *Ibid.* s. 64. For Skovs optræden fra august hans utr. *Memorial* Kbh. 28/8 or. RA DK B 53 Koncepter og Indlæg til Skaanske Tegnelser. Se i øvrigt N.M. Petersen, "Efterretninger om General-Adjutant Mikkel Skov", *Danske Magazin* 1843: III: 1, s. 263 ff og Heiberg i *DBL* 1983, 13, s. 459 f.
 - 20 *Ibid.* s. 64.
 - 21 *Ibid.* s. 73. Se også Heiberg i *DBL*, 1980, 5, s. 164 ff.
 - 22 Ebbe Gert Rasmussen, "Bornholm 1658", *Bornh. Sml.* 1967. II.3, s. 112 ff og sm. 1982–83, s. 139 ff.
 - 23 *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 54 f.
 - 24 SRA ÄK 41 4 Limhamnsbrevet nr. 1 BM mutileret koncept uden dato og underskrift. jfr. *Bilag*. Se til det følgende også Fabricius s. 100f jfr. s. 104, hvor brevet tidsfastsættelse bestemmes til "noget efter Mikaelis (d. 29. Sept.)" og *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 55.
 - 25 Taubenfeldts indberetninger efter 13/9 trykt i Martin Weibull & Lauritz Weibull, "Efter Roskildefreden", *Historisk Tidskrift för Skåneland* 1903:1, s. 198 ff.

- 26 Ibid. nr. 2 JG mut. or. med lat skr., udat. og uden underskr. jfr. *Bilag*. På et ube-skrevet blad er senere anført ”Gärssdorfs ägen hand”. I margin på skrivelsens første side er ligeledes senere – ant. i forbindelse med forhørene – tilføjet ”G.M. Essen.” Se for det følgende også Fabricius p. 101 og *Bornh. Sml.* 1990. III.4. s. 64.
- 27 Ibid. nr. 3 mut. or. u.d. mærket 32, 33 W jfr. *Bilag*. Se for det følgende også også Fabricius s. 101 og 104 og *Bornh. Sml.* 1990. III.4. s. 63 f.
- 28 RA DK Koncepter og Indlæg til Skaanske Registre 1656–60 Peder Olsens fort. over de mest virksomme opstandsdelt. Kbh. 1658 29/12 or. trykt *Bornh. Sml.* 1972. II. 6, s. 149 ff. Se også *Bornh. Sml.* 1967. II.3, s. 116 og 1982–83. II. 15–16, s. 144 ff.
- 29 SRA ÄK 41 4 nr. 4 BM 10/10 mut. konc. med lat. skr. og mærket 39 W jfr. *Bilag*. Se også Fabricius, s. 106.
- 30 Ibid. nr. 5 fra pakkens sidste læg BM udat. mut. konc. mærket 55 jfr. *Bilag*. er kun bevaret i stærkt beskadigede brudstykker af den opr. koncept. Den i brevet omtalte skr. betænkn. fra Stats synes ikke længere bevaret i denne sammenhæng.
- 31 *Bornh. Sml.* 1967. II.3, s. 110 f.
- 32 SRA ÄK 41 1 Greve Ulfeldts acta og 41 4 Handlingar 1659 SEP-DEC. Se iøvrigt Heiberg i *DBL* 1984. 15, s. 141 f.
- 33 SRA ÄK 41 4 nr. 6 BM mut. udat. konc. mk. 58 jfr. *Bilag*.
- 34 Frederik III’s åbne brev 1658 2/11 or. SRA ÄK 40 2 Inkomna handlingar 1658–59. Se Fabricius, s. 109 og *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 64 og 80, hvor brevet er trykt.
- 35 Ibid. nr. 7 BM 11/11 mut. konc. jfr. *Bilag*.
- 36 *Bornh. Sml.* 1980. II.14, s. 9 ff og 1982–83. II. 15–16, s. 161 ff.
- 37 RA. T.K.U.A. Speciel Del. Sverige A II 42 afskr. efter 26/12, tr. Da. Mag. 1843. III.1 s. 272–74. Se også *Bornh. Sml.* 1990. III.4 s. 64ff jfr. Fabricius, s. 112.
- 38 Frederik III.s åbne brev 1658 27/11 or. i SRA ÄK 40 2 Inkomna handlingar 1658–59. Se *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 66 og 81, hvor brevet er trykt.
- 39 SRA ÄK 41 4 nr. 8 fra pakkens sidste læg BM 5/12 til CU mut. konc. mk. 31 og 12 på henh. s. 1 og 2 jfr. *Bilag*. At denne skr. har pådraget sig kommissionsdomstolens særl. interesse fremgår af, at dens ordlyd også er bevaret i to svenske oversættelser i sm. læg. De i skr. omtalte breve fra Trolle og Jørgensen opbevares ikke sammen med limhavnbrevene og er muligvis gået tabt.
- 40 Ibid. nr. 9 BM til Fr. III 6/12 mutil. konc. mk. 16. 17. 18. jfr. *Bilag*. Se også Fabricius, s. 115.
- 41 *Bornh. Sml.* 1982–83. II. 15–16, s. 15 f.
- 42 SRA ÄK 41 4 nr. 10 vedl. nr. 9 *Memoriall* 6/12 afskr. mk. 42 43 44 jfr. *Bilag*. Se Fabricius, s. 116.
- 43 Ibid. nr. 11 BM til Gersdorff u.d. konc. jfr. *Bilag*. Se også Fabricius, Noter, s. 16 (nr. 7).
- 44 Ibid. nr. 12 Sm. til unavgiven ven (bem. brevet du-form) u.d. konc.
- 45 *Bornh. Sml.* 1967. II.3, s. 118 ff og 1982–83. II. 15–16, s. 229ff.
- 46 Ibid. nr. 13 CT til BM or. u.d., men før den følgende skr. mk. W jfr. *Bilag*.
- 47 Ibid. nr. 14 sm. til sm. or. 12/12 mk. 41 W jfr. *Bilag*. Se også Fabricius, s. 116.

- 48 Ibid. nr. 15 sm. til sm. or. 14/12 mk. 49 59 Wjfr. *Bilag*. Se også Fabricius a. st.
- 49 Ibid. nr. 16 *memoriall* mut. afskr. i BMs hånd 15/12 mk. A Wjfr. *Bilag*.
- 50 Ibid. nr. 17 BM or. u.d. jfr. *Bilag*.
- 51 Ibid. nr. 18 CT til BM or. 17/12 mk. Wjfr. *Bilag*.
- 52 Ibid. nr. 19 BM til CT sm. d. konc. mk. 15 jfr. *Bilag*. Se også Fabricius, s. 116 f. Det nævnte brev fra Jørgensen synes ikke bevaret.
- 53 Ibid. nr. 20 CT til BM or. 18/12 mk. 28. Wjfr. *Bilag*.
- 54 SRA ÄK 40 1 Kommissorialrätten i Malmö April–Juni 1659 nr. 13 Protokol: ”*Examen*” 18/4, 19/4, 20/4 og 21/4 med bl.a. de indledende forhør af Mikkelsen, Johan Jørgensen og Jokum Brun; derimod findes i nr. 14 ”*Processus*” de egentlige forhør af samtlige arresterede i kommissionens formelle funktionsperiode. Se Fabricius, s. 117 f og *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 68.
- 55 SRA ÄK 41 4 nr. 21 CT til BM mut. or. 19/12 mk. W Wjfr. *Bilag*. Se også Fabricius, s. 118 med sammenvævet referat af dette og flg. brev.
- 56 Ibid. nr. 22 sm. til sm. or. u.d. mk. Wjfr. *Bilag*. Sml. forrige note.
- 57 Ibid. nr. 23 LS til BM or. u.d. mk. 45 jfr. *Bilag*.
- 58 Ibid. nr. 24 sm. til sm. or. 21/12 mk. 47 jfr. *Bilag*.
- 59 Ibid. nr. 25 CT til BM or. 23/12 mk. Wjfr. *Bilag*.
- 60 Ibid. nr. 26 LS til BM or. 23/12 jfr. *Bilag*.
- 61 Se herom: Ebbe Gert Rasmussen, ”Bornholm og arveriget. En oversigt” (over forskn. vedr. de bornh. beg. 1658 som till. til disp., *Bornh. Sml.* 1982–83. II.15–16), Rønne 1985, s. 7 ff.
- 62 SRA ÄK 41 4 nr. 27 CT til BM or. 25/12 mk. Wjfr. *Bilag*.
- 63 SRA ÄK 41 4 nr. 28 LS til BM or. 25/12 jfr. *Bilag*. Se også Fabricius, der i sit ref. s. 118 sammenblander indholdet af denne og flg. skrivelse.
- 64 Ibid. nr. 29 MS til BM or. u.d. jfr. *Bilag*. Se også til forrige note om Fabricius, s. 118.
- 65 Ibid. nr. 30 CT til BM or. u.d. mk. Wjfr. *Bilag*.
- 66 Ibid. nr. 31 *Memoriall* konc. i BMs hånd u.d. jfr. *Bilag*.
- 67 SRA ÄK 40 1 Kommissorialrätten i Malmö April–Juni 1659 nr. 13 Protokol med de indledende forhør af Mikkelsen, Steman og Johan Jørgensen 18/4 jfr. de egentlige forhør nr. 14 *Processus*. Se Rasmus Nyrup, *Efterretninger om Kong Frederik III*, Kjøbenhavn 1817, s. 250 ff og Fabricius, s. 117 samt *Bornh. Sml.* 1990. III.4 p.68.
- 68 SRA ÄK 41 4 nr. 32 BM til HJ (bem. adr. på konvolut) 27/12 konc jfr. *Bilag*. Se Fabricius, s. 119 og *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 68.
- 69 Ibid. nr. 33 Sm. til sm. sm.d. konc. mk. 24 25 26 jfr. *Bilag*. Se Fabricius, s. 119 f.
- 70 Ibid. nr. 34 HJ til BM or. 28/12 jfr. *Bilag*. Brevets sidste linjer inkl. forfatters underskrift kan desværre ikke længere tydes. Se Fabricius, s. 119 f.
- 71 Ibid. nr. 35 fra pakkens sidste læg CT til BM or. u.d. jfr. *Bilag*. Det vedl. kongebrev er efter alt at dømme Frederik III.s brev af 1658 28/12 jfr. flg. note.
- 72 Frederik III.s åbne brev 1658 28/12 or. i SRA ÄK 40 2 Inkomna handlingar

- 1658–59. Se *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 68 f og 81, hvor brevet er trykt.
- 73 Se *Bornh. Sml.* II. 15–16, s. 37 ff for tilblivelsen af det bornh. gavebrev.
- 74 SRA ÄK 41 4 nr. 36 BM til kongen eller JG mut. konc. u.d. mk. [2]9 30 jfr. *Bilag.*
- 75 Ibid. nr. 37 Sm. ant. til sm. mut. konc. 30/12 mk. 8 9 10 11 12 13 14 jfr. *Bilag.* Det er muligvis denne skr. Fabricius ref., s. 120.
- 76 Ibid. nr. 38 fra pakkens sidste læg sm. til sm. stærkt mut. konc. u.d. mk. NB 50 jfr. *Bilag.* Det vedl. er efter alt at dømme den følgende skr. jfr. note 77.
- 77 Ibid. nr. 39 fire foliesider, noget mut. med Mikkelsens hd. vedl. forrige nr. 38 u.d. mk. W 57 jfr. *Bilag.*
- 78 Se nærmere herom Lars Tersmeden, ”Stormen för Köpenhamn”, i Arne Stade (red.), *Carl X Gustaf och Danmark – Källkritik och krigshistoria*, Kristianstad 1965, pp. 313ff.
- 79 SRA ÄK 41 4 nr. 40 BM til København 1659 2/2 stærkt mut. konc. mk. W jfr. *Bilag.* Se Fabricius, s. 120.
- 80 Ibid. nr. 41 fra pakkens sidste læg CT til BM mut. or. 1659 20/2 mk. 54 W jfr. *Bilag.*
- 81 Ibid. nr. 42 fra sm. læg MS til sm.or. sm. d. jfr. *Bilag.*
- 82 Se nærmere herom *Bornh. Sml.* 1981–82, s. 96 ff og 116 ff.
- 83 SRA ÄK 41 4 nr. 43 fra sm. læg CT til BM mut. or. u.d. mk. 53 W jfr. *Bilag.*
- 84 Se herom Fabricius, s. 51 ff og *Bornh. Sml.* 1990 III.4, s. 47.
- 85 Se herom det i forrige note sidstn.a.a., s. 52 ff.
- 86 SRA ÄK 41 4 nr. 44 MS til BM 1659 11/3 or. jfr. *Bilag.*
- 87 Se nærmere herom H. Rørdam, *De danske og norske Studenters Deltagelse i Københavns Forsvar*, København 1855, s. 120 ff.
- 88 SRA ÄK 41 4 nr. 45 fra pakkens sidste læg BM til Kbhv. 1659 15/3 mk. 35. 36. 37. 38. 34. W jfr. *Bilag* – konc. er ret mut., men ordlyden er stort set bevaret i en noget beskadiget afskr., som her følges.
- 89 Ibid. nr. 46 fra sm. læg sm. til sm. udat. konc., men skrevet efter 24/3, der anf. i pkt. 1 mk. 60 jfr. *Bilag.* Skrivelsens vigtighed under de sen. forhør fremgår af, at den også findes i en sv. oversættelse i sm. pk. I margen er udfor pkt. 1 sen. med anden hd. anf.: ”Vlefeldz bevidnelse.”
- 90 Ibid. nr. 47 og 48 fra sm. læg sm. til sm. stærkt mutil. or.
- 91 Se herom Fabricius, s. 121 f og *Bornh. Sml.* 1990. III.4, s. 69 f.